ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

Година LXXXII
Књига 70

Нови Сад, јул—август 2010
Број 7—8

ЧЛАНЦИ

UDC 342.511

Dr. sci. Ladislav Heka

docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Segedinu (SZTE)
Institut za komparativno pravo

INSTITUCIJA PREDSEDNIKA REPUBLIKE U PRAVNIM SISTEMIMA SLOVENSKIH NARODA*

Sloveni su najbrojnija etnička i lingvistička grupa naroda na evropskom kontinentu (sa preko 300 miliona stanovnika, tj. oko 35% evropske populacije), koja nastanjuje najveće delove jugoistočne, istočne i srednje Evrope.¹ Prema regionalnim i jezičkim sličnostima dele se na tri velike grupe: Istočni Sloveni (Rusi, Ukrajinci i Belorusi), Zapadni Sloveni (Poljaci, Česi i Slovaci) i Južni Sloveni (Bošnjaci, Bugari, Crnogorci, Hrvati, Makedonci, Slovenci, Srbi).² Imajući u vidu da su navedeni narodi tokom

* Rad primljen: 08. 02. 2010. godine.

¹ Tri istočnoslovenske države (Rusija, Ukrajina i Belorusija) imaju zajedno oko 210 miliona stanovnika i najveća su grupa među Slovenima. Ova tri naroda su od ranog srednjeg veka povezana u okviru Kijevske Rusije (ruski: Киевская Русь, ukrajinski: Київська Русь), a kasnije carske Rusije i SSSR-a. Poljaka, Čeha i Slovaka je oko 55 miliona, a Južnih Slovena je blizu 35 miliona. Vidi Predrag Piper: *Uvod u slavistiku*, Beograd, 2000, str. 5. Iako nijedan slovenski narod ne pripada u celini jednoj veroispovesti, verujući Sloveni su najvećim delom pravoslavci (Rusi, Ukrajinci, Belorusi, Bugari, Srbi, Crnogorci i Makedonci) i katolici (Poljaci, Česi, Slovaci, Hrvati, Slovenci), a manjim delom pripadnici islamske (Bošnjaci) ili neke druge veroispovesti.

² Lingvisti govore kako su Sloveni sve do 12. veka govorili jedan te isti, staroslovenski jezik, uz dakako brojne dijalekte. Doseljenje Mađara u dolinu Karpata dovelo je do razdvajanja Južnih i Zapadnih Slovena, a nastankom samostalnih država osamostaljeni su i jezici naroda u tim državama. Kasnije se razdvojio i češki jezik od slovačkog, nakon što je područje Češke dospelo pod nemačku, a Slovačke pod mađarsku vlast. Isto se desilo i sa slovenačkim i hrvatskim jezikom, kada su Slovenci dospeli pod nemačku, a Hrvati pod mađarsku jurisdikciju. Ukrajinci i Belorusi su bili pod ruskom, poljskom, te kasnije sovjetskom

istorije bili pod vlašću četiri carstva: Vizantijskog, Turskog, Ruskog i Austro-Ugarskog, a kasnije su sem Bugara i Poljaka, svi ostali Sloveni bili uklopljeni u tri višenacionalne državne tvorevine: Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (koja je 1929. preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju, a nakon 1945. u „konačnoj verziji” u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, SFRJ) i Čehoslovačku (pre toga Čehoslovačka, ČSSR), to je razumljivo da su ove državne tvorevine izvršile značajan uticaj na kulturni i pravni razvoj slovenskih naroda i njihovih država. Za slovenske narode je karakteristično da su tokom razdoblja socijalizma (komunizma) kodifikovali socijalističko (u znatnoj meri sovjetsko) pravo i sovjetski model federativnog uređenja višenacionalne države, uz obezbeđivanje prava naroda na samoodređenje do otepljenja (Lenjinov model).³ Prihvatanjem ovog ideologizovanog pravnog sistema slovenski narodi su se u celosti odrekli svoje dotadašnje pravne tradicije i institucija. Padom Berlinskog zida se situacija još jednom menja i tada je socijalističko pravo „izbrisano”, a na njegovo je mesto stupila ili pravna tradicija, ili je preuzeto evropsko kontinentalno pravo sa svojim institucijama.

U okviru komparativnog prava (*comparative law*, *vergleichende Rechtswissenschaft*, *droit comparé*, *diritto comparativo*), se sovjetsko (socijalističko) pravo smatra jednom od porodica,⁴ a kako se ono vezuje uz SSSR i slovenske narode, to neki autori celu ovu regiju („Istočnu Evropu”), uključujući i Albaniju, Mađarsku, te Rumuniju, nazivaju „Slovenskom Evropom”.⁵ Međutim ova (danas već bivša) regija u političko-istorijskom pogledu nikako nije jedinstvena, nego može da se podeli barem na tri političke, kulturne i verske celine, među kojima ne mogu precizno da se povuku granice. Ne želeći se upuštati u nove regionalne i političke podele (tipa Zapadni Balkan) u „Istočnoj Evropi” razlikujemo: Srednjoevropsku regiju, Jugoistočnu Evropu (Balkan) i Severoistočnu Evropu (Baltik). Kako se u potonjoj regiji nalaze neslovenske države, to se njome nećemo baviti. U regiju Srednjoistočne Evrope bi od slovenskih država spadale Češka, Slovačka, te delom Slovenija, Hrvatska i Poljska. Radi se o državama sa dominantno katoličkim stanovništvom, koje su kroz istoriju bile čvrsto povezane sa austrijskim, mađarskim i nemačkim kulturnim krugom, te su uglavnom sledile zapadnoevropski pravni razvoj. Drugu značajnu grupu čini Jugoistočna Evropa (Balkan) u koji spadaju zemlje sa pretežno pravoslavnim žiteljstvom koje su kroz istoriju svoje pravne siste-

vlašću što je uticalo i na njihove jezike. Budući da se ta bliskost u jezicima očuvala do danas, posebno u pisanoj formi, zato dajemo tekst zakletve pojedinih predsednika na njihovom maternjem jeziku.

³ Vidi opširnije László Heka: *A szláv államok jogrendszerai*. JATEPress, Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2008, str. 89—93.

⁴ O tome vidi opširnije René David *Les grands systèmes de droit contemporains*. Paris, 1982. Usp. Konrad Zweigert — Heint Kötz: *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts*, Bd. 1, 3. Aufl., Tübingen 1996.

⁵ Vidi Roger Portal: *Les Slaves Peuples ethnations*, Paris 1965, *The Tomes Atlas of World History*, London 1979.

me bazirale na vizantijskom pravu, a kasnije su zbog viševjekovne turske okupacije izostale iz zapadnog modela pravnog razvoja. One su tek koncem 19. veka prihvatile ovaj model i pokušale da ga inkorporišu u svoj pravni sistem. Na kraju pomenimo da je Rusija prošla kroz poseban pravni razvoj koji je praktički sasvim različit od razvoja kontinentalnog (zapadnog) prava.

Raspadom triju socijalističkih federacija (SSSR, SFRJ i Češkoslovačke) nastalo je jedanaest novih država sa slovenskom većinom, uz koje pribrajamo još i Bugarsku, te Poljsku, pa tako danas u Evropi postoji 13 država sa većinskim slovenskim življem.⁶ Među njima je Ruska Federacija najveća država na svetu i najmnogoljudnija zemlja na evropskom kontinentu, dok je Ukrajina druga po veličini država u Evropi. Sve slovenske zemlje su kroz istoriju izgubile svoju nezavisnost kroz kraće (Poljska na primer „samo” u periodu od 1795. do 1918. godine) ili duže vreme.⁷

Neke od slovenskih zemalja (Slovenija, Makedonija, Ukrajina, Belorusija) pre raspada socijalističkih saveznih država nisu bile nezavisne države. Druge su pak (Poljska, Češka, Slovačka, Slovenija i Bugarska) u međuvremenu (Bugarska 2007, a ostale 2004. godine) postale članice Evropske unije.

Budući da se radi o narodima kojima je zajednički barem jedan deo istorijskog razvoja (socijalizam, višenacionalne savezne države), koje su nakon odbacivanja socijalističkog društvenog uređenja gotovo u celosti prihvatile kontinentalno pravo (naročito na putu članstva u EU), a sem toga su i susedi, zbog toga je izuzetno korisno upoznati i provesti komparativnu analizu njihovih pravnih sistema, a sve sa ciljem iznalaženja optimalnih rešenja. Komparacija istih je moguća jer su oni kompatibilni u mnogim elementima, a države svojim geografskim položajem, istorijom, tradicijom i kulturom pripadaju istom ili sličnom krugu, pa je i razumljivo da se veća sličnost u sistemu institucija uočava unutar grupe post-sovjetskih te post-jugoslovenskih država, odnosno između Češke i Slovačke. Komparativnu analizu pravnih sistema izvršio sam delom na normativno-dogmatičnoj bazi upoređivanjem pravnog sadržaja ustava i zakona, odnosno državnih uređenja pomenutih zemalja.⁸ Standardni sadržaj upore-

⁶ Sem pobrojanih naroda, Sloveni su i Rusini koji, međutim, nemaju svoju nacionalnu državu, kao i Lužički Srbi koji danas predstavljaju malobrojnu etničku grupu.

⁷ Preteča današnje Rusije, Kijevska Rusija se u 13. veku, usled invazije Mongola raspala na veći broj nezavisnih kneževina. Među njima se u 14. veku uzdiglo Moskovsko kneževstvo koje je procvat doživelo tokom vladanja kneza Ivana III (1462—1505) koji je udvostručio državni teritorij na račun susednih država i oslobodio Moskvu od Tatara, te Ivana IV Groznog (1547—1584), prvog ruskog vladara koji se okrunio za cara. Od tada je Rusija svetska sila. László Heka: *A szláv népek joga. I. rész. A szokásjogtól a törvénykezésig*. A Pólay Elemér Alapítvány Tansegédletei. Szeged, 2006, str. 66.

⁸ Vidi opširnije Badó, Attila: *Az összehasonlító jog tudományának kialakulása. A magyar bírói szervezet és klasszifikáció problémái*. In: Badó, Attila — Loss, Sándor: *Betekintés a jogrendszer világába*, Nyitott Könyv Kiadó, Budapest 2003. Usp. Badó A. — Bencze M.: *Az „intuitív” jogösszehasonlítás és a neoanalitikai jogelmélet*. In: H. Szilágyi I. — Paksy M. (ured.): *Ius unum, lex multiplex*. Szent István Társulat. Budapest, 2005, str. 39—64.

denih ustava, tzv. *materiae constitutiones* uglavnom propisuje trodeobu vlasti, glavne državne organe i njihov pravni status, upravni sistem, odnosno prava i obaveze državljana. Budući da se nijedan pravni sistem ne može posmatrati odvojeno od političkog uređenja zemlje, dominantnih odnosa snaga u njoj, privredne situacije i geografskog položaja, to je jasno da svaku od slovenskih država treba razmatrati uzimajući u obzir i nabrojane aspekte.⁹

Za ustave nastale posle pada komunizma (u južnoslovenskoj regiji je udomačen naziv „tranzicijski period“) karakteristično je da su proveli kodifikaciju klasičnih ustavnih principa, bilo prihvatanjem kontinentalnog prava, bilo vraćanjem na izvore koji su ukorenjeni u tom pravu.¹⁰ To je u praksi dovelo do šematizma, pa su tako dvodomni parlament uvele države sa relativno kratkom tradicijom parlamentarizma (Rusija, Belorusija, Poljska, Češka, Bosna i Hercegovina, Slovenija), neke su pak znatno povećale ulogu i značenje predsednika republike preuzimajući polupredsednički model vlasti. Specifičan pravni sistem ima Bosna i Hercegovina, čiji ustav je nastao kao sastavni deo Dejtonskog (Dayton) mirovnog sporazuma i bliži je anglosaksonskom pravnom modelu za razliku od kontinentalnog koji se primenjuje u ostalim slovenskim državama. Njegova je karakteristika manji broj članova, njihovo ekstenzivno tekstualno formulisanje, te prihvatanje njegovih priloga (aneksa) kao organskih delova teksta.¹¹ Ustavno uređenje Ruske Federacije se izdvaja od ostalih prvenstveno zato što je država definisana kao višenacionalna savezna država.¹²

Tema ove studije je institucija predsednika Republike u pravnim sistemima slovenskih naroda. Naime, razvojem parlamentarizma i demokratije je u zadnje vreme u regiji izuzetno živa rasprava oko uloge i značaja predsednika države, načina njegovog izbora i opoziva, te kruga ovlašćenja i nadležnosti. Ona je posebno došla do izražaja tokom izbora predsednika

⁹ O tome vidi Mathias Reimann: *The Progress and Failure of Comparative Law in the Second Half of the Twentieth Century*. The American Journal of Comparative Law, 2002/4 (Vol. 50), str. 671—700. Usp. Bencze, Mátyás: A jogösszehasonlítás elméleti megalapozásának vázlata, in: *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica*, Tom. XXII, Miskolc, 2004, str. 41—53.

¹⁰ Vidi Dragan Đukanović: *Osnovne ustavne koncepcije u zemljama bivše Jugoslavije — uporedna analiza*. Međunarodni problemi, Beograd, 2002, vol. 54, br. 3, str. 272—306; Dragan Đukanović: *Institucionalni modeli i demokratizacija postjugoslovenskih država*. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007; Heka László: *A délszláv államok jogrendszerének kihívásai*. VIII. Fejezet. In: Badó Attila — Bencze Mátyás szerk.: *Betekintés a jogrendszerek világába*. Studio Batiq Szeged, 2007, str. 158—179.

¹¹ Prilozi (aneksi) imaju istu pravnu snagu kao i ostali deo teksta ustava. Vidi Dr Miodrag Jovičić: *O ustavu*. Savremena administracija, Beograd, 1977, str. 138.

¹² U vreme izbijanja Francuske revolucije (1789) je u svetu bilo 23—25 samostalnih država, dok je do 1945. njihov broj porastao na 51. U periodu od 1945. do 1990. godine je na svetu bilo 99 država, a danas je njihov broj porastao na 194 države i 30 nezavisnih područja. Dakle je, nakon 1945. nastalo tričetvrtine današnjih država. Gledajući po kontinentima najviše ih je u Africi (54), zatim slede Azija (47), Evropa (44), Severna Amerika (23), Južna Amerika (12), te Australija (14). Treba računati na daljnje mrvljenje državnih teritorija: na primer u Indoneziji ima više od 13 hiljada otoka, sem toga u svetu postoji još desetak saveznih država čiji se pojedini delovi nastoje osamostaliti.

Republike Hrvatske 27. decembra 2009 (prvi krug) i 10. januara 2010 (drugi krug) kada su se pravni stručnjaci podelili oko modela izbora predsednika. Neki su, naime, predlagali da se umesto neposrednog izbora državnog poglavara uvede njegov izbor u parlamentu, kao svrsishodnije rešenje koje postoji na primer u Mađarskoj ili Češkoj. Zbog opsega materije u ovoj studiji uglavnom dajem komparativni pregled ustavnih i zakonskih rešenja koja regulišu pitanja predsednika države, a ne upuštam se u razmatranje pojedinih konkretnih rešenja.

NAČIN IZBORA PREDSEDNIKA REPUBLIKE

Uvođenjem višepartijskog sistema i prihvatanjem evropskokontinentalnog pravnog modela u postsocijalističkim se državama pojavilo pitanje razdvajanja pojedinih grana vlasti (trodeobe vlasti) i načina uređivanja međusobnog odnosa među njima. Naime, u uslovima državnog socijalizma i proklamovanog jedinstva vlasti nije bilo mogućnosti ostvariti razdvajanje vlasti u klasičnom monteskeovskom smislu, pa je do toga došlo paralelno sa izgradnjom demokratije i ustrojavanja vlasti. Tada su pojedine države (među kojima neke nisu ranije imale elemente državnosti) prihvatile republikanski oblik vladavine te su tražile optimalna rešenja za državno uređenje i regulisanje međusobnih odnosa između predsednika republike, vlade (ministarskog veća) i parlamenta. Određivanje državnog uređenja je uz prihvatanje obaveze osiguravanja opštih ljudskih prava i sloboda bilo ključni segment u procesu tzv. tranzicije. Karakteristika je postsocijalističkih država „Istočne Evrope” da je socijalističke strukture zamenio novi model koji, međutim, nije nastao usled postepenog razvoja, nego kao rezultat raskida sa prošlošću. Izuzetak predstavlja tek Poljska u kojoj novi ustav nije donesen odmah nakon rušenja komunizma, nego tek 1997. godine, nakon što je ustav iz 1952. godine više puta modifikovan (prva stepenica na tom putu bila je vraćanje instituta dvodomnog parlamenta ponovnim uspostavljanjem Senata).¹³ Tokom izgradnje novih struktura su uz pravnoistorijsku tradiciju značajnu ulogu imali i politički odnosi snaga, koji dakako nisu statični, nego se stalno menjaju. U vezi navedenoga su se pojavile veće ili manje razlike u pravnim sistemima kompariranih država ovisno o tome kakvu su ulogu u sistemu trodeobe vlasti namenili zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti.¹⁴ Shodno tome, kao i mehanizmima vlasti te saodnosu među nosiocima vlasti, a naročito na osnovu uloge koju ima predsednik republike, obično se razlikuju tri modela: *predsednički*, *polupredsednički* i *parlamentarni*. U prezidencijalnom sistemu je predsednik republike istovremeno i šef države i premijer, te dr-

¹³ Trócsányi László — Badó Attila szerk.: *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kft. Budapest, 2005, str. 522; Usp. Heka László: *A szláv államok jogrendszerai*, str. 85—87.

¹⁴ Vidi opširnije János Sári: *A hatalommegosztás*, Osiris, Budapest, 2000.

ži u rukama izvršnu vlast, dok zakonodavnu vlast vrši skupština.¹⁵ U polupredsedničkom modelu je njegova uloga ojačana, jer deli izvršnu vlast sa predsednikom vlade (iako često ima veća ovlašćenja od vlade), dok u parlamentarnim republikama šef države ima reprezentativnu, predsednik vlade izvršnu, a skupština zakonodavnu i kontrolnu funkciju. Sem ove osnovne podela, neki teoretičari pominju i nove kategorije, budući da u sistemu političkog uređenja postoje odstupanja od ovih modela. Tako je na primer Matthew Shugart uzimajući u obzir odnose snaga u izvršnoj vlasti izvršio podelu na pet kategorija. To su: čisti predsednički (kada je državni poglavar ujedno i predsednik vlade, imenuje ministre, a za svoj rad i rad vlade ne odgovara parlamentu), premijersko-predsednički (izvršna vlast je podeljena između vlade koju vodi premijer i predsednika republike), predsedničko-parlamentarni (i predsednik i parlament mogu da sruše vladu i pojedine ministre), parlamentarni sa predsednikom, te čisti parlamentarni sistem.¹⁶ Osnovna razlika između ova dva poslednja modela je u tome što se u „parlamentarnom sistemu sa predsednikom” šef države bira neposredno, dok u čistom parlamentarnom sistemu predsednika države bira parlament.¹⁷ Profesor Kilényi u vezi ove podela primećuje da iz činjenice kako predsednik republike ima snažna ovlašćenja u odnosu na izvršnu vlast, ne treba izvlačiti zaključak da šef države ima ista takva ovlašćenja i prema zakonodavnoj vlasti.¹⁸ Važan segment u procenjivanju ovlašćenja državnog poglavara jeste način njegovog izbora. Vladan Kutlešić navodi da stav teorije u vezi posrednog (u parlamentu) i neposrednog izbora „proizlazi iz veze stepena legitimiteta i vrste ovlašćenja, odnosno iz pravila da snažnija ovlašćenja zahtevaju neposredni legitimitet i *vice versa*.¹⁹ György Wiener smatra da je neposredan izbor predsednika države karakteristika prezidencijalnog sistema vladavine, kao što prihvata i da je izbor predsednika u zakonodavnom telu oznaka „čistog” parlamentarnog modela.²⁰ Slično mišljenje dele i drugi komparatisti, ističući kako pozicija neposredno izabranog šefa države može dovesti do nastanka predsedničkog ili polupredsedničkog sistema. Sasvim drugi stav zauzima Géza Kilényi po kojemu nema uzročno-posledične povezanosti između načina izbora i „jačine” predsedničke funkcije. Tu svoju tvrdnju podupire činjenicom da među državama članicama Evropske unije predsednike neposred-

¹⁵ Péter Paczolay: *Prezidenciális vagy parlamentáris demokrácia — választgat-e Közép-Európa?* In: *Politikatudományi Szemle*, Budapest, 1992/2, str. 169.

¹⁶ Matthew Shugart: *Of Presidents and Parliaments*. East European Constitutional Review, 1993, Winter, str. 30.

¹⁷ Dr. Lóránt Csink: A köztársasági elnöki tisztség Közép-Európában. A lengyel, a cseh és a szlovák út. In: *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny*, 2007/1, str. 80—91, str. 80.

¹⁸ Géza Kilényi: A köztársasági elnöki tisztség a nemzetközi jogösszehasonlítás tükrében. In: *Magyar Közigazgatás*. Budapest, 1994/10—11, str. 577.

¹⁹ Vladan Kutlešić: *Ustavni bivših socijalističkih država Evrope. Upporedno pravna studija*. JP Službeni list SCG, Beograd, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2004, str. 55—56.

²⁰ György Wiener: *Az államfő helye a hatalommegosztás rendszerében*. Jogtudományi Közöny, Budapest, 1995/6, str. 256.

no biraju: Austrija, Bugarska, Finska, Francuska, Irska, Litva, Poljska, Portugal, Rumunija, Slovačka i Slovenija, a da „težina” njihove funkcije nije identična, jer se među njima nalaze one sa polupredsedničkim kao i one sa parlamentarnim modelom vlasti.²¹ Sličnu tendenciju možemo zapažiti i u kompariranim slovenskim državama, među kojima su neki predsednici sa „slabijim” ovlašćenjima birani neposredno (Slovenija, Bugarska), dok posredno birani češki predsednik ima relativno široke ingerencije. Unatoč navedenom, možemo prihvatiti pravilo da države sa tradicionalno snažnim predsedničkim ovlašćenjima (npr. Francuska) neposredno biraju šefa države, dok one koje imaju dugovečnu parlamentarnu prošlost (Nemačka) državnog poglavara biraju u skupštini.²² Sama činjenica da je predsednik republike izbornu legitimaciju stekao na neposrednim izborima ne znači da ima jača ovlašćenja od onoga koji je izabran od parlamenta, jer su naprosto u obadva slučaja legitimaciju stekli od naroda (koji je preneo neka svoja ovlašćenja na narodne poslanike). Razlika je u opsegu ovlašćenja, odnosno u tome uz koje okolnosti obavlja svoja ovlašćenja, na čije predloge vrši poslove iz svoje nadležnosti, da li je potrebna saglasnost drugog lica (sapotpis), te da li šef države ima i političku odgovornost za donesene odluke (kao npr. u slučaju slovačkog predsednika). Lóránt Csink napominje da u ustavnopravnom pogledu sama činjenica da nosioca određene funkcije bira parlament ne znači da između dve institucije postoji subordinacija, pa čak ni to da parlament može kontrolisati rad izabrane osobe. On u odnosima između parlamenta i izvršne vlasti razlikuje četiri nivoa:

a) dvostruka legitimacija (ovde ubraja predsednike u prezidencijalnim i polupredsedničkim sistemima, te one šefove parlamentarnih država koje građani neposredno biraju);

b) samostalna izvršna vlast kod koje skupština ne praktikuje pravo kontrole (u ovom sistemu se uvršćuje položaj onih šefova država koje bira parlament, ali oni, sem retkih izuzetaka, nisu dužni podnositi izveštaj o svom radu zakonodavno-predstavničkom telu);

c) izvršna je vlast nezavisna, ali parlament ima pravo kontrole (skupština bira nosioca izvršne vlasti koji kontroliše, ili barem nadzire njegov rad, ali nema mogućnost da opozove mandat izabranog nosioca izvršne vlasti);

d) parlament ima pravo da smeni izvršnu vlast (reč je o „čistom” parlamentarnom modelu).²³

Juan J. Linz je zabeležio da je „u strogom smislu reči parlamentarni sistem onaj, u kojemu je skupština jedina legitimna demokratska institucija od čijeg poverenja ovisi stabilnost vlade”.²⁴

²¹ Géza Kilényi, *ibid.*, str. 580.

²² Dr. Lóránt Csink, *ibid.*, str. 81.

²³ Dr. Lóránt Csink, *ibid.*, str. 82.

²⁴ Juan J. Linz: Az elnöki rendszer veszéleyei. In: *Politikatudományi Szemle*, Budapest, 1992/1, str. 143.

U analiziranim državama, sem Češke Republike, se predsednik republike bira direktno na izborima, dok se češki šef države bira u parlamentu i to najviše kroz tri izborna kruga, s time da se pravila o načinu izbora razlikuju u svakome od krugova izbora.²⁵ U prvom krugu je za predsednika republike izabran kandidat koji u dvodomnom parlamentu posebno dobije apsolutnu većinu glasova poslanika u Poslaničkom domu i senatora u Senatu. U drugom krugu je dovoljna i relativna većina glasova, ali se i ovog puta, ista treba dobiti posebno u svakome od dvaju domova parlamenta. Tek je u trećem krugu dovoljna relativna većina svih članova obeju domova skupštine. Tada vredi princip stvarne relativne većine, što znači da će za državnog poglavara biti izabran kandidat koji dobije većinu od ukupnog broja glasova. Ako se ni u tom krugu ne uspe izabrati predsednik republike, onda treba raspisati nove izbore.

Što se tiče država koje preferiraju direktni izbor predsednika, u njima se redovno izbori održavaju u dva kruga. U prvome krugu je izabran predsednik ako dobije apsolutnu većinu glasova. Ukoliko to ne pođe za rukom niti jednome od kandidata, onda se održava drugi krug u kome se takmiče dvojica kandidata koji su u prvom krugu dobili najveći broj glasova.

Da bi neko mogao da se kandiduje za predsednika republike potrebno je da ispunjava određene opšte uslove kao što su: državljanstvo države za čijeg državnika se kandiduje, prebivalište, pasivno biračko pravo (pravo birati i biti biran).²⁶ Sem toga se u nekim slovenskim pravnim sistemima traži kao uslov i određeni broj godina života (uglavnom 35 ili 40), koja životna dob treba da se navrši do prvog izbornog kruga. Predsednik Belorusije (*Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь*) može da bude državljanin te zemlje koji je navršio 35. godinu života, ima aktivno i pasivno biračko pravo, te je u zadnjih deset godina živeo na teritoriji ove države.²⁷ Za predsednika Ruske Federacije (*Президент Российской Федерации*) može da bude izabran ruski državljanin sa navršenih barem 35 godina života, koji je bez prekida u zadnjih deset godina živeo u Rusiji.²⁸ Isti uslovi postoje i za izbor ukrajinskog predsednika (*Президент України*) koji mora

²⁵ Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992. ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb. 395/2001 Sb. a 515/2002 Sb. (u nastavku: *Ustav Češke Republike*). Čl. 54 (2).

²⁶ U nekim ustavima se traži i da kandidat ima državljanstvo zemlje kroz određeni broj godina, dok neke države (npr. Bugarska) prihvataju američki model i kao uslov propisuju da predsednički kandidat državljanstvo zemlje treba da stekne rođenjem na području dotične zemlje (*ius soli*).

²⁷ Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь (ruski: Конституция Республики Беларусь) от 15. 03. 1994. года с изменениями и дополнениями от 24. 11. 1996. года и 17. 10. 2004. года. Текст Конституции Республики Беларусь согласно публикации в газете „Звязда” от 30 марта 1994 года (u nastavku: *Ustav Belorusije*), Артыкул 80. Izbore raspisuje Poslanički dom (*Палаты прадстаўнікоў*) najmanje pet meseci pre isteka mandata predsednika, a treba da se održe najkasnije dva meseca pre isteka mandata državnog poglavara.

²⁸ Конституция Российской Федерации (u nastavku: *Ustav Ruske Federacije*). Статья 81.

da bude državljanin te zemlje sa navršenih 35 godina života, te da je u poslednjih deset godina živeo u državi čiji predsednik želi da bude.²⁹ U Poljskoj se za predsednika (*Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej*) takođe traži navršenih 35 godina života, državljanstvo, biračko pravo, kao i podrška od najmanje sto hiljada birača koju građani daju svojim potpisima na odgovarajućoj listi svakom pojedinom kandidatu. U Češkoj Republici nije *expressis verbis* određena životna dob koja se traži od predsednika republike (*Prezident republiky*), ali je propisano da se za državnog poglavara može kandidovati samo ona osoba, koja može biti birana u Senat, što znači da mora da navrši 40. godinu života jer je to uslov za izbor senatora. Kandidata za predsednika republike mora da predloži najmanje deset narodnih poslanika ili senatora. U Slovačkoj se od ustavnih promena iz 1999. godine predsednik (*Prezident*) bira direktno. Kandidovati se može svaki slovački državljanin sa navršenih 40 godina života, koji ima biračko pravo, ako ga predloži najmanje 15 narodnih poslanika ili 15.000 birača.³⁰ U Makedoniji se za predsednika republike (*Претседател на Република Македонија*) može kandidovati samo onaj makedonski državljanin koji je na dan izbora navršio 40. godinu života, a uz to je u zadnjih 15 godina najmanje deset godina živeo na teritoriji Makedonije.³¹ Uz kandidaturu treba da se priloži lista potpisa najmanje 10.000 građana koji daju podršku kandidatu, ili predlog upućen od strane barem 30 narodnih poslanika.³² Predsednika republike Bugarske (*Президентът*) bira se iz reda bugarskih državljana koji su državljanstvo stekli rođenjem, koji su navršili 40. godinu života, imaju aktivno i pasivno biračko pravo te su u zadnjih pet godina živeli u Bugarskoj. Za predsednika je izabran onaj kandidat koji dobije natpolovičnu većinu glasova birača na izborima na kojima je glasala natpolovična većina upisanih birača.³³ Bugarski pravni sistem se

²⁹ Конституція України Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, внесеними Законом України №2222-IV від 8 грудня 2004 року (ustavni zakon o izmeni i dopuni ustava broj 2222/IV od. 8. decembra 2004. godine, u nastavku: *Ustav Ukrajine*). Стаття 103. О званичном тумаченју ове одредбе од стране Уставног суда Украјине види: Офіційне тлумачення до частини третьої статті 103 див. в *Рішенні Конституційного Суду N 22-пн/2003 (v022p710-03)* від 25. 12. 2003).

³⁰ Izbori treba da se održe i onda ako se kandiduje samo jedna osoba, ali je taj kandidat izabran za predsednika samo u onom slučaju ako je dobio većinu od u glasačke kutije ubačenih glasačkih listića. Vidi Ustava Slovenske republike č. 460/1992 Zb., ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných ústavným zákonom č. 244/1998 Z. z., ústavným zákonom č. 9/1999 Z. z., ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z., ústavným zákonom č. 140/2004 Z. z. a ústavným zákonom č. 323/2004 Z. z. Ústavný zákon č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie (u nastavku: *Ustav Republike Slovačke*). Čl. 101 (6).

³¹ Устав на Република Македонија, „*Službeni vesnik na Republika Makedonija*“ 1/1992, 31/1998. i 91/2001 (u nastavku: *Ustav Republike Makedonije*). Член 80.

³² Ustav određuje da se raspišu novi izbori ako nijedan kandidat ne dobije većinu glasova. Novi izbori treba da se raspišu i onda, ako se kandidovala samo jedna osoba, ali ona u prvom krugu ne dobije potrebnu većinu glasova.

³³ Конституция на Република България, „*Държавен вестник*“ бр. 56 от 13. 07. 1991 г., в сила т 13. 07. 1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26. 09. 2003. г. изм. и доп., ДВ. бр. 18 от 25. 02. 2005. г., бр. 27 от 31. 03. 2006. г., бр. 78 от 26. 09. 2006. г. — Реше-

razlikuje od ostalih po tome što propisuje institut potpredsednika republike (*Вицепрезидентът*), koji zamenjuje šefa države (kao u američkom modelu) te mu pomaže u radu, a bira se istodobno sa predsednikom republike, na istom glasačkom listiću i prema istim uslovima.³⁴ Ovaj se model razlikuje od rešenja koje važi kod drugih slovenskih država i po tome što u slučaju odsutnosti ili sprečenosti državnog poglavara njega menja potpredsednik, a ne predsednik parlamenta.³⁵ Pravo da bude biran za predsednika Crne Gore (*Predsjednik Crne Gore*) ima državljanin te zemlje, koji je navršio 18 godina života i koji ima prebivalište u Crnoj Gori najmanje 10 godina u poslednjih 15 godina pre dana održavanja izbora.³⁶ Za izbor predsednika Srbije,³⁷ Hrvatske i Slovenije (*predsjednik Republike, predsednik Republike*) nisu propisani posebni uslovi, sem da kandidat mora biti državljanin zemlje te imati pasivno biračko pravo.³⁸ Tako na primer član 2. Zakona o izboru predsednika Republike Srbije propisuje: „Pravo da bira predsednika Republike i da bude biran za predsednika Republike ima svaki punoletan i poslovno sposoban državljanin Republike Srbije (u daljem tekstu: birač)”.³⁹

Bosna i Hercegovina je jedina slovenska država u kojoj funkciju predsednika obavlja kolektivno telo (*Predsjedništvo*) sastavljeno od tri člana, predstavnika triju konstitutivnih naroda, koji se biraju odvojeno u dva entiteta.⁴⁰ U Federaciji BiH biraju se članovi Predsedništva iz redova bošnjačkog i hrvatskoga naroda, dok se srpski član bira u Republici Srpskoj.⁴¹ Članovi Predsedništva se svakih osam meseci (po principu rotaci-

ние № 7 на Конституционния съд от 2006 г., бр. 12 от 6. 02. 2007. г.) (ДВ, бр. 12 от 6. февруари 2007. г. (u nastavku: *Ustav Republike Bugarske*). Čl. 93.

³⁴ Ustav Bugarske je pitanje zamene šefa države doduše rešio principijelno i od strane istovrsnog organa, ali je preuzeo model svojstven predsedničkom sistemu, gde je predsednik nosilac čitave izvršne vlasti. Nasuprot tome, bugarski predsednik uopšte nema široka ovlašćenja.

³⁵ *Ustav Republike Bugarske*. Čl. 94.

³⁶ Zakon o izboru Predsjednika Crne Gore, „Sl. list Crne Gore”, br. 17/07. od 31. 12. 2007. Član 2. ovog zakona određuje: „Izbore za Predsjednika raspisuje predsjednik Skupštine Crne Gore, najkasnije 120 dana prije isteka mandata Predsjednika. Odlukom o raspisivanju izbora određuje se dan održavanja izbora. Od dana raspisivanja do dana održavanja izbora ne može proteći manje od 60 ni više od 90 dana.”

³⁷ Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије” 98/06 (u nastavku: Ustav Republike Srbije) u članu 114. određuje da izbore za šefa države raspisuje predsednik Narodne skupštine 90 dana pre isteka mandata predsednika Republike, tako da se izbori okončaju u narednih 60 dana, u skladu sa zakonom.

³⁸ Izabrani hrvatski predsednik, međutim, mora da za vreme trajanja mandata „zamrzne” svoj status u političkoj partiji, te o tome treba da obavesti Hrvatski sabor. Pre ustavnih promena (zadnja je iz 2000. godine) u Hrvatskoj nije bilo inkompatibilno članstvo u političkoj stranci sa obavljanjem funkcije predsednika države. Tako je dr Franjo Tuđman bio i državni poglavar, te predsednik stranke (HDZ).

³⁹ Zakon o izboru predsednika Republike, „Službeni glasnik RS”, br. 111/07. Član 2.

⁴⁰ Ustav Bosne i Hercegovine. Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini — Aneks IV (u nastavku *Ustav Bosne i Hercegovine*.) Član V. *Predsjedništvo*.

⁴¹ Birači u Federaciji BiH glasaju samo za jednoga predsedničkog kandidata, dakle ili za Bošnjaka ili za Hrvata. Na predsedničkim izborima 2006. godine se HDZ u Bosni i Hercegovini raspao na dve frakcije, te je ta partija koja tradicionalno okuplja Hrvate u ovoj

je) smenjuju na mestu predsedavajućeg Predsedništva tokom njihovog četvorogodišnjeg mandata.

U državama koje su prihvatile model direktnog izbora se predsednik republike bira na osnovu opšteg i jednakog izbornog prava na slobodnim i neposrednim izborima, tajnim i ličnim glasanjem uglavnom na mandat u trajanju od pet godina.⁴² Izuzetak od ovog pravila predstavljaju mandati predsednika Ruske Federacije te Bosne i Hercegovine koji se biraju na period od četiri godine. Opravdanost petogodišnjeg predsedničkog ciklusa se obrazlaže činjenicom da je neposredno izabrani predsednik „snažniji” od onoga izabranog u parlamentu, pa se zbog toga njegov mandat bolje može razdvojiti od skupštinskog ciklusa. Time se omogućava da predsednik odvojeno izrazi svoj stav te tako izbegne preplitanje i mešanje kampanja i programa. Pored toga se ostvaruje i stabilizacija sistema ukoliko svim državnim organima ne prestaje mandat u isto vreme.⁴³ Shodno predašnjem stavu je logično da mandat predsednika koga bira parlament prestane istodobno sa mandatom skupštine. Ali komparativna praksa nije jedinstvena ni u pogledu ovog pitanja, pa su tako na pet godina produženi mandati i predsednika biranih u parlamentu (sem Češke je to slučaj na primer i u Mađarskoj), dok neposredno birani predsednici Rusije i BiH imaju četvorogodišnji mandat, s time da ovi šefovi država imaju velika ovlašćenja čak i u izvršnoj vlasti. Negativne posledice petogodišnjeg mandata ogledaju se u činjenici da se nakon prestanka mandata parlamenta može dogoditi da barem još godinu dana (ili duže, u slučaju raspuštanja parlamenta) predsedničku dužnost obavlja državnik izabran od predstavničkog tela koji međutim, usled promenjenih odnosa političkih snaga nakon izbora više ne uživa njegovu podršku.⁴⁴

državi istaknula dva kandidata. Na veliko iznenađenje tamošnjih Hrvata niti jedan od ove dvojice nije izabran u Predsedništvo BiH, nego je najviše glasova dobio kandidat Socijaldemokratske partije Željko Komšić. Za njega je glasalo 97.267 birača, odnosno 40,83%. Komšić je doduše dobio manje glasova nego dvojica HDZ-ovih kandidata zajedno (Ivo Miro Jović je dobio 59.831 glasova, odnosno 25,11%, a Božo Ljubić 42.424 glasova, odnosno 17,81%), ali mu je to bilo sasvim dovoljno da postane hrvatski član Predsedništva. Velik deo razočaranih Hrvata u nekadašnjoj centralnoj jugoslovenskoj republici nije doduše osporavao legitimitet Komšićevog izbora (koji od 1. oktobra 2006. obavlja funkciju hrvatskog člana Predsedništva), nego je prigovarao zato što „Komšića nisu izabrali Hrvati, nego Bošnjaci” (naime, birači SDP-a su većinom Bošnjaci), kao i zato „što Komšić sebe ne smatra Hrvatom”. Ovaj hrvatski član Predsedništva je, zaista, u prvim izjavama nakon izbora isticao da je on „bosanski katolik”, dodajući uz to i da nije vernik. Hrvati u BiH su ostali dosledni u tvrdnjama da izborni zakon nije pravedan, jer na području Federacije BiH omogućuje da za hrvatskog kandidata glasaju i Bošnjaci. Budući da su pripadnici bošnjačkog naroda skoro trostruko brojniji od tamošnjih Hrvata, to im se pruža mogućnost da u velikoj meri utiču na ishod izbora za hrvatskog člana Predsedništva BiH. Međutim, unatoč svim ovim primedbama, treba istaknuti da je Željko Komšić dobio gotovo 98 hiljada glasova, dok je SDP na parlamentarnim izborima osvojio oko 28 hiljada glasova, pa je jasno da za Komšića nikako nisu glasali samo članovi njegove stranke, nego da je dobio podršku i velikog broja birača iz redova bosanskohercegovačkih Hrvata.

⁴² Zakon o izboru predsednika Republike. I. Osnovne odredbe. Izbor i mandat predsednika Republike. Član 1.

⁴³ Vladan Kutlešić, *ibid.*, str. 55—56.

⁴⁴ Postoje odstupanja od petogodišnjeg mandata. Tako na primer predsednika Sjedinjenih Američkih Država (*President of the United States of America*) biraju elektori na ne-

Sa izuzetkom Belorusije,⁴⁵ ustavi ostalih kompariranih država određuju da niko ne može više od dva puta da bude biran za predsednika republike bilo uzastopno, bilo uopšte.⁴⁶ Ovu potonju varijantu je prihvatio Ustav BiH, koji propisuje da „članovi Predsjedništva mogu biti birani još jedan uzastopni mandat, a nakon toga nemaju pravo izbora u Predsjedništvo prije isteka četvorogodišnjeg roka”.⁴⁷

Obavezan element predsjedničke inauguracije je polaganje zakletve koja može da se desi u parlamentu (Crna Gora, Makedonija, Srbija, Ukrajina,⁴⁸ odnosno u Češkoj pred oba doma parlamenta),⁴⁹ ili u Predstavničkom domu skupštine (Poljska,⁵⁰ Slovenija⁵¹), odnosno pred predsjednikom Ustavnog suda (Hrvatska).⁵² Izuzetak od ovde opisanoga nalazimo kod dr-

posrednim izborima na mandat od četiri godine, dok Italijani svog predsjednika (*Presidente della Repubblica Italiana*) biraju na period od sedam godina u parlamentu na zajedničkoj sednici domova iz reda italijanskih državljana sa navršenih 50 godina života.

⁴⁵ U Belorusiji je 2004. godine održan referendum na kojemu su građani glasali za brisanje člana ustava koji je propisivao dva uzastopna petogodišnja mandata, pa je zahvaljujući tome predsjednik Aleksandar Lukašenko mogao biti i treći puta izabran za šefa države. Vidi *Ustav Belorusije*, Артыкул 81.

⁴⁶ Ustav Republike Hrvatske. *Narodne novine Republike Hrvatske*, broj 56/90, 135/97, 8/98 — pročišćeni tekst, 113/2000, 124/2000 — pročišćeni tekst. Promjena Ustava Republike Hrvatske, „Narodne novine” broj 28/2001 (u nastavku: Ustav Republike Hrvatske) u članu 94. propisuje da je moguć reizbor predsjednika republike na još jedan petogodišnji mandat. Unatoč tome je prvi predsjednik Republike Hrvatske dr Franjo Tuđman ukupno tri puta biran za šefa države. Prvi puta je izabran još za vreme Jugoslavije, kada se izbor dogodio u Saboru (1990. godine), a kasnije je, nakon donošenja ustava, izabran dva puta na neposrednim izborima. Drugi mandat nije završio jer je umro u decembru 1999. godine.

⁴⁷ Ustav BiH. Član V. Predsjedništvo. 1. Izbor i trajanje mandata. (b).

⁴⁸ *Ustav Ukrajine*. Стаття 104. Президент України складає таку присягу: „Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, діяти про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі”.

⁴⁹ Vidi *Ustav Češke Republike*. Čl. 59

(1) Prezident republiky složí slib do rukou předsedy Poslanecké sněmovny na společné schůzi obou komor.

(2) Slib prezidenta republiky zní: „Slibuji věrnost České republice. Slibuji, že budu zachovávat její Ústavu a zákony. Slibuji na svou čest, že svůj úřad budu zastávat v zájmu všeho lidu a podle svého nejlepšního vědomí a svědomí”.

⁵⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Dz.U. z dnia 16 lipca 1997 r., nr 78, poz. 483, sprost.: z 2001 r. Nr 28, poz. 319. (u nastavku: *Ustav Republike Poljske*) Art. 130. Prezydent Rzeczypospolitej obejmując urząd po złożeniu wobec Zgromadzenia Narodowego następującej przysięgi: „Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uroczystie przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomnie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem”.

⁵¹ Ustava Republike Slovenije, *Uradni list RS*, št. 33/91-I, 42/97, 66/2000 in 24/03. (u nastavku: *Ustav Republike Slovenije*). 104. člen. Pred nastopom funkcije izreče predsednik republike pred državnim zborom naslednjo prisego: „Prisegam, da bom spoštoval(a) ustavni red, da bom ravnal(a) po svoji vesti in z vsemi svojimi močmi deloval(a) za blaginjo Slovenije.”

⁵² U Hrvatskoj tekst zakletve propisuje *Zakon o izboru predsjednika Republike Hrvatske*. „Narodne novine”, broj 22/92, te *Ispravak Zakona o izboru predsjednika Republike*

žava slednica bivšeg SSSR-a. Predsednik Ruske Federacije polaže zakletvu pred članovima Saveta Federacije, poslanicima Državne dume i sudijama saveznog Ustavnog suda,⁵³ a novoizabrani beloruski predsednik zakletvu polaže u roku od dva meseca od dana izbora pred parlamentom u prisustvu sudija Ustavnog suda, Vrhovnog suda i Trgovačkog suda.⁵⁴ U Slovačkoj predsednik zakletvu polaže pred parlamentom, ali u ruke predsednika Ustavnog suda.⁵⁵ Bugarski predsednik i potpredsednik prilikom stupanja na dužnost zajedno polažu zakletvu u Narodnoj skupštini.⁵⁶ Predsednik Srbije izražava državno jedinstvo Republike Srbije, pa shodno tome ustavom propisani tekst zakletve koji izgovara u Narodnoj skupštini sadrži i pozivanje na Kosovo i Metohiju kao sastavni deo države Srbije.⁵⁷ Budući da novoizabrani šef države stupa na dužnost polaganjem zakletve, to pojedini ustavi propisuju i pravni učinak eventualnog odbijanja da to učini, ili da istu polaže uz određenu zadržku. Tako češki i slovački ustavi određuju da se u tom slučaju ima smatrati kao da predsednik republike nije niti izabran.

Hrvatske, „Narodne novine”, broj 42/92, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru predsjednika Republike Hrvatske. „Narodne novine”, broj 71/97. Član 49. kaže: Svečana prisega koju predsjednik Republike Hrvatske, obvezujući se na vjernost Ustavu, polaže pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske, glasi: „Prisežem svojom časću da ću dužnost predsjednika Republike Hrvatske obavljati savjesno i odgovorno, na dobrobit hrvatskog naroda i svih hrvatskih državljana. Kao hrvatski državni poglavar: — držati ću se Ustava i zakona, — brinuti se za poštovanje ustavnopravnog poretka Republike Hrvatske, — bdjeti nad urednim i pravednim djelovanjem svih tijela državne vlasti, — čuvati nezavisnost, opstojnost i jedinstvenost države Hrvatske. Tako mi Bog pomogao.”

⁵³ Ustav Ruske Federacije u članu 82. propisuje: „Клянусь при осуществлении полномочий Президента Российской Федерации уважать и охранять права и свободы человека и гражданина, соблюдать и защищать Конституцию Российской Федерации, защищать суверенитет и независимость, безопасность и целостность государства, верно служить народу”.

⁵⁴ Ustav Belorusije. Артыкул 83. Прэзідэнт заступае на пасаду пасля прынясення Прысягі наступнага зместу: „Заступаючы на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, урачыста клянусь служыць народу Рэспублікі Беларусь, выконваць Канстытуцыю і законы Рэспублікі Беларусь, добрасумленна выконваць ускладзеныя на мяне высокія абавязкі”.

⁵⁵ Ustav Republike Slovačke. Čl. 104. (1) Prezident skladá pred Národnou radou Slovenskej republiky do rúk predsedu Ústavného súdu Slovenskej republiky tento sľub: „Sľubujem na svoju česť a svedomie vernosť Slovenskej republiky. Budem dbať o blaho slovenského národa, národnostných menšín a etnických skupín žijúcich v Slovenskej republiky. Svoje povinnosti budem vykonávať v záujme občanov a zachovávať i obhajovať ústavu a ostatné zákony.”

⁵⁶ Ustav Republike Bugarske. Чл. 76. На първото заседание народните представители полагат следната клетва: „Заклевам се в името на Република България да спазвам Конституцията и законите на страната и във всичките си действия да се ръководя от интересите на народа. Заклех се.”

⁵⁷ Ustav Republike Srbije. Član 114. st. 3. „Приликом ступања на дужност, председник Републике, пред Народном скупштином полаже заклетву која гласи: „Заклињем се да ћу све своје снаге посветићи очувању суверености и целине територије Републике Србије, укључујући и Косово и Метохију као њен саставни део, као и остваривању људских и мањинских права и слобода, поштовању и одбрани Устава и закона, очувању мира и благостања свих грађана Републике Србије и да ћу савесно и одговорно испуњаваћи све своје дужности.”

DELOKRUG OVLAŠĆENJA I NADLEŽNOSTI PRESEDNIKA REPUBLIKE

Pri komparativnoj analizi ovlašćenja i nadležnosti predsednika republike važno je odrediti na kojem mestu se pozicionirao šef države u sistemu podela vlasti. Prema jednom od klasifikacija predsedničkih ovlašćenja mogu se razlikovati tradicionalni poslovi, te oni koji zavise od nosilaca drugih grana vlasti (sapotpis). Upravo od ovih potonjih zavisi i „snaga” pojedinog predsednika. Dosadašnja praksa je pokazala da u kriznim vremenima i nestabilnim državama građani više preferiraju šefa države sa jakim ovlašćenjima (naravno, uz poštovanje demokratskih standarda), dok se u društvima sa dugotrajnom demokratskom tradicijom češće opredeljuju za parlamentarni model.⁵⁸

Na tragu istraživanja prof. dr Vladana Kutlešića ovlašćenja i delokrug nadležnosti šefova kompariranih država uključuju sledeće delatnosti:

a) *međunarodne* (predstavlja državu u zemlji i inostranstvu, pregovara sa predstavnicima drugih država i međunarodnih organizacija, imenuje i razrešava diplomatske predstavnike, prima akreditivna i opozivna pisma stranih diplomatskih predstavnika);

b) *vojne* (komanduje oružanim snagama i postavlja, unapređuje i razrešava oficire te ima posebna ovlašćenja u slučaju rata i neposredne ratne opasnosti);

c) *personalne* (imenuje i razrešava glavne državne službenike);

d) *reprezentativne* (daje pomilovanja i odlikovanja, dodeljuje državljanstvo itd.), te

e) *formalne* (raspisuje izbore za parlament, raspisuje referendum, ukazom proglašava zakone i druge pravne propise u čijoj izradi uglavnom lično ne učestvuje).

U svakoj od ovde uspoređenih država predsednici obavljaju i neke druge poslove, a imaju i specifična ovlašćenja tokom izvanrednog stanja ili stanja državne nužde.⁵⁹

Gore nabrojani delokrug poslova možemo da razlikujemo na osnovu toga koje od njih šef države obavlja samostalno, za koje mu je potrebna saglasnost drugih (premapotpis ili potvrda od strane parlamenta), te one kod kojih predsednik države ima uticaj na vladu i parlament.

1) *Samostalna ovlašćenja*

U ovu grupu spadaju uglavnom ona ovlašćenja koja ukazuju na snagu državnog poglavara, jer ih vrši bez upliva drugih subjekata, dakle samostalno. Radi se uglavnom o poslovima koje vrši reprezentujući svoju državu: predstavljanje države u zemlji i inostranstvu, komuniciranje sa predstavnicima drugih država i međunarodnih organizacija, komandovanje

⁵⁸ Stephen Holmes: A Forum on Presidential Powers. In: *East European Constitutional Review*, 1993—1994, Fall-Winter, str. 37.

⁵⁹ Vladan Kutlešić, *ibid.*, str. 59.

vojskom, imenovanja i razrešenja, davanje državljanstva i izbegličkog statusa, proglašavanje zakona i drugih pravnih akata itd.⁶⁰

2) *Predsednička ovlašćenja vezana uz određene uslove*

Za analizirane pravne sisteme je karakteristično da svaka od država nastoji ograničiti „vlast” predsednika i podvrgnuti ju kontroli vlade i parlamenta. Prema profesoru Kutlešiću bismo ova ovlašćenja šefa države mogli grupisati na ona koja zahtevaju sapotpisivanje predsednikovog akta, na propisivanje obaveznog davanja predloga drugog organa, te na naknadno potvrđivanje ranije donetog predsednikovog akta. Premapotpisivanje kao mehanizam kontrole rada predsednika predviđa većina slovenskih naroda izuzev slovenačkog, ruskog, beloruskog i ukrajinskog ustavnog modela. Predloge predsedniku radi donošenja određenog akta redovito daju vlade prilikom imenovanja i razrešenja, dok se zbog odluka donetih u vanrednim situacijama (na primer proglašavanje ratnog ili vanrednog stanja), ili u slučaju donošenja uredbi sa zakonskom snagom traži naknadna saglasnost parlamenta.

3) *Ovlašćenja šefa države u odnosu prema vladi i parlamentu*

U ovu kategoriju ovlašćenja uvršćuje se pravo predlaganja mandata za sastav vlade (premijera) koji u suštini ne predstavlja nikakav uticaj na rad vlade, jer je predsednik pri imenovanju kandidata samo formalno neovisan, budući da u suštini „mora” predložiti osobu koja će dobiti podršku u parlamentu, dakle kandidata partije ili koalicije koja je pobedila na izborima.⁶¹ Nešto jači uticaj na vladu i parlament dobija onaj predsednik koji ima pravo da učestvuje u radu vlade i da od nje traži izveštaje o radu, dok najširi delokrug ovlašćenja ima šef države koji ima i pravo da predsedava sednicama vlade, te može i da pokrene pitanje odgovornosti članova vlade. Ovo poslednje rešenje, međutim, može da dovede i do koncentrisanja i izvršne vlasti u rukama državnog poglavara čime vlada kao izvršno telo postaje tek servis predsednika republike.⁶²

Najšira predsednička ovlašćenja imaju predsednici Rusije i Belorusije (radi se o polupredsedničkim modelima), dok nakon ustavnih promena nešto malo manje ingerencije od njih ima predsednik Ukrajine. *Beloruski predsednik* garantuje državni suverenitet, ostvarivanje prava i sloboda zajamčenih ustavom, osigurava oživotvorenje ustavnog poretka, oličuje jedinstvo nacije, te predstavlja državu.⁶³ Osniva, ukida i reorganizuje predsednički ured i ostale upravne organe. Predlaže pokretanje referenduma, raspisuje parlamentarne izbore za oba doma skupštine, kao i lokalne izbore.⁶⁴ Uz podršku Predstavničkog doma (donjeg doma parlamenta) imenuje

⁶⁰ Géza Kilényi, *ibid.*, str. 641.

⁶¹ Dr. Lóránt Csink, *ibid.*, str. 86.

⁶² Vladan Kutlešić, *ibid.*, str. 61—62.

⁶³ *Ustav Belorusije*. Артыкул 79.

⁶⁴ Pored predsednika republike inicijativu za pokretanje referenduma imaju i građani ako prikupe 450 hiljada potpisa i to tako da u svakoj regiji i u prestonici Minsku dobiju potpise 30 hiljada tamošnjih građana. Vidi *Ustav Belorusije*. Артыкул 74.

premijera i članove vlade, određuje sastav kabineta, te može da raspusti parlament. Uz podršku Saveta Republike (gornji dom skupštine) imenuje i razrešava predsednika Ustavnog suda, Vrhovnog suda i Privrednog suda iz redova sudija tih sudova, kao i predsednika i članove upravnog odbora Narodne banke itd. Imenuje sudije Vrhovnog suda i Privrednog suda, predsednika i šest članova Centralnog odbora za izbore i referendum, glavnog tužioca, te šest sudija Ustavnog suda, kao i sve sudije u zemlji.⁶⁵ Šef države je glavni komandant beloruskih oružanih snaga, osniva i rukovodi Državnim većem za nacionalnu bezbednost, imenuje sekretara tog Veća, odlučuje o proglašenju ratnog i vanrednog stanja, raspisuje opštu ili delimičnu mobilizaciju itd. Ove mere mora da potvrdi Savet Republike u roku od tri dana. Beloruski predsednik ima pravo i da u slučaju zakonom propisanih okolnosti, na rok od najviše tri meseca odloži ili suspenduje održavanje štrajka. Jednom godišnje podnosi narodu izveštaj o stanju u državi, o glavnim pravcima unutrašnje i spoljne politike, ali o njegovom izveštaju parlament ne raspravlja i ne glasa. Predsednik republike može da prisustvuje i da uzme reč na bilo kojoj sednici parlamenta, predsedava sednicama vlade, imenuje sve rukovodioce upravnih organa, te imenuje osam članova u Savet Republike (koliko članova bira i svaka od upravnih regija). Rešava o pitanjima državljanstva, davanju izbegličkog statusa, zaključuje i potpisuje međunarodne ugovore, imenuje i razrešava članove diplomatskog predstavništva, prima akreditivna pisma stranih diplomatskih predstavnika, potpisuje ukaze o proglašavanju zakona, odnosno vraća ih parlamentu na ponovno razmatranje itd.⁶⁶

Predsednik Ruske Federacije je garant poštivanja ustava te ljudskih prava i sloboda. Brine se o zaštiti suvereniteta, nezavisnosti i državnog integriteta Ruske Federacije, osigurava usaglašeno funkcionisanje i saradnju državnih organa, određuje opšte smernice unutrašnje i spoljne politike, predstavlja državu, komanduje njenim oružanim snagama, proglašava ratno ili vanredno stanje u celoj državi ili u pojedinim njezinim delovima. U zakonodavnoj oblasti ima sa jedne strane pravo veta u postupku proglašavanja zakona, a sa druge strane zato što uz saglasnost Državne dume imenuje premijera, može da predsedava sednicama vlade, te odlučuje o ostavci vlade.⁶⁷ Na predlog predsednika vlade imenuje i razrešava zamenika premijera i ministre. Predlaže Saveznom veću kandidata za sudije saveznog Ustavnog suda, Vrhovnog suda, Vrhovnog arbitražnog suda, te kandidate za glavne državne tužioce. Osniva i rukovodi Savetom bezbednosti Ruske Federacije, raspisuje izbore za Državnu dumu, raspisuje referendum, dostavlja pred Dumu predloge zakona, te može raspustiti Predstavnički dom. Ovlašćen je do donošenja pravosnažne sudske presude suspendovati akte izvršnih organa subjekata Federacije, ako su oni inkompatibilni sa odredbama saveznog ustava ili saveznih zakona, odnosno rati-

⁶⁵ *Ustav Belorusije*. Артыкул 84.

⁶⁶ *Ustav Belorusije*. Артыкул 85.

⁶⁷ *Ustav Ruske Federacije*. Статья 83 (1).

fikovanim međunarodnim ugovorima, ili povređuju osnovna ljudska prava i slobode. Pored nabrojanoga ruski šef države ima pravo donositi uredbe i naredbe koje se obavezno provode na području cele države.⁶⁸

Ukrajinski ustav iz 1996. je predsedniku države davao veoma široka ovlašćenja, ali su ona ustavnim promenama iz 2004. godine ponešto sužena i jedan njihov deo je prenesen na parlament. *Predsednik Ukrajine* garantuje državni suverenitet, teritorijalnu celovitost, ustavna prava i slobode.⁶⁹ Isto tako obezbeđuje državnu nezavisnost, jamči nacionalnu sigurnost i pravni kontinuitet, predstavlja državu u međunarodnim kontaktima, rukovodi spoljnopoličkom delatnošću zemlje, pregovara u ime Ukrajine i zaključuje međunarodne ugovore. Pored toga odlučuje o priznavanju stranih država, raspisuje referendum o izmeni ustava, na inicijativu građana raspisuje referendum o drugim važnim pitanjima. Ukrajinski šef države je glavni zapovednik oružanih snaga, rukovodi organima nacionalne bezbednosti i državne zaštite, rešava o opštoj i delimičnoj mobilizaciji, odnosno o proglašavanju ratnog stanja, a u slučaju nužde i o uvođenju vanrednog stanja, raspisuje prevmene izbore za parlament. Može raspustiti skupštinu, uz pristanak zakonodavnog tela imenuje premijera (i ministre) te suspenduje njihovo imenovanje.⁷⁰ Imenuje i razrešava jednu trećinu sudija Ustavnog suda, predsednike lokalnih organa državne administracije, a uz saglasnost parlamenta i glavnog državnog tužioca, te rukovodiće velikog broja državnih firmi. Ovlašćen je poništiti akte ukrajinske vlade i Ministarskog veća Autonomne Republike Krim. Predsednik Ukrajine predlaže donošenje zakona, te na njegov zahtev parlament mora odmah, van redovne procedure da raspravi zakonske predloge koje predsednik oceni neodložnima.

Poljski predsednik je najviši predstavnik države i oličenje kontinuiteta državne vlasti, koji štiti ustavni poredak, državni suverenitet i sigurnost, te nepovredivost teritorijalnog integriteta.⁷¹ Državni poglavar predstavlja zemlju u međunarodnim odnosima (ali u spoljnopoličkim pitanjima mora sarađivati sa vladom i nadležnim ministrom), svojim odlukama osigurava odgovarajuće funkcionisanje ustavnih organa, imenuje i razrešava premijera i ostale članove vlade, sudije, predsednika i potpredsednika Ustavnog suda, predsednika i potpredsednika Vrhovnog upravnog suda, predsednika Vrhovnog suda, članove Veća za nacionalnu bezbednost itd., zaključuje i ratifikuje međunarodne ugovore, ukazom proglašava zakone, imenuje i razrešava diplomatske predstavnike, prima akreditivna pi-

⁶⁸ *Ustav Ruske Federacije*. Стаття 80—91.

⁶⁹ *Ustav Ukrajine*. Стаття 102.

⁷⁰ Predsednik Viktor Juščenko je svojom naredbom od 2. aprila 2007. godine raspustio parlament te je raspisao prevmene izbore. Ovu su naredbu neki osporavali kao nezakonitu, tvrdeći da se nije ostvario nijedan od slučajeva propisanih članom 90. Ustava Ukrajine, pa po njima šef države nije imao pravni osnov za raspuštanje parlamenta. Bilo je i političara koji su predsedniku prebacivali da je svojom odlukom pokušao preuzeti ovlašćenja Ustavnog suda. Parlament je nastavio sa radom, ali su unatoč svemu u Ukrajini 30. septembra održani prevmeni izbori.

⁷¹ *Ustav Republike Poljske*. Art. 126.

sma stranih diplomatskih predstavnika, odlučuje o davanju državljanstva, pomilovanja itd. On je glavni komandant vojnih snaga, imenuje i unapređuje članove glavnog štaba, te zapovednike pojedinih grana vojske. U Evropi je poljski model jedini primer da predsednik u svojstvu glavnog komandanta oružanih snaga pri ratnom stanju ima ovlašćenje da imenuje operativnog komandanta vojske koji operativno rukovodi vojnim akcijama, za razliku od šefa države koji koordinira sveukupne vojne aktivnosti.⁷² Ovo pravo, međutim, nije diskreciono, jer kandidata za operativnog glavnog komandanta može da predloži samo predsednik Ministarskog veća (poljske vlade). Zvanični akti šefa države postaju valjani tek kada ih predsednik vlade potvrdi sapotpisom, pa time premijer pred Sejmom preuzima odgovornost za predsednikov akt.⁷³

Češki državni poglavar je jedini od slovenskih predsednika koji se bira u parlamentu, a ipak ima ovlašćenja koja su veća i od nekih šefova država koji se neposredno biraju. Među ostalim, ima pravo imenovanja predsednika vlade, ministara, sudija, predsednika, zamenika predsednika i sudija Ustavnog suda, imenuje predsednika i zamenike predsednika Vrhovnog suda iz redova sudija toga suda, može da raspusti parlament, ima pravo veta na zakone koje je usvojila skupština. Proglašava zakone, zaključuje i ratifikuje međunarodne sporazume, predstavlja zemlju u međunarodnim odnosima, zapoveda oružanim snagama. Za akte češkog predsednika koje su sapotpisali premijer ili resorni ministar odgovara vlada.⁷⁴

Slovački predsednik predstavlja zemlju u unutrašnjim i spoljnim kontaktima, osigurava odgovarajuće funkcionisanje ustavnih organa, imenuje premijera i ministre, zaključuje i ratifikuje međunarodne ugovore i sporazume, ukazom proglašava zakone, imenuje i razrešava članove diplomatskog predstavništva Slovačke, te prima akreditivna pisma stranih diplomatskih predstavnika.⁷⁵ Predsednik republike je glavni komandant oružanih snaga, ali ovo ovlašćenje može da ostvaruje samo uz premapotpis predsednika vlade ili resornog ministra odbrane. U sklopu ovog ovlašćenja imenuje i unapređuje generale, te imenuje članove Veća za nacionalnu odbranu. Na predlog vlade proglašava ratno stanje, vanredno stanje, naređuje mobilizaciju, a na osnovu skupštinske odluke proglašava stupanje u rat. Imenuje i razrešava predsednika i potpredsednika, te sudije Ustavnog suda i to iz reda kandidata predloženih od strane parlamenta (skupština je dužna da predloži dvostruko više kandidata u odnosu na broj koji predsednik treba da imenuje). Na predlog zakonodavno-predstavničkog tela šef države imenuje i razrešava glavnog državnog tužioca, sudije, predsednika i zamenika predsednika Vrhovnog suda, tri člana Sudskog saveta (koje predlaže imenovanje sudija) itd.⁷⁶ Za potonja ovlašćenja je potreban i premapotpis premijera ili ministra spoljnih poslova, pa ga dakle, oni

⁷² *Ustav Republike Poljske*. Art. 134 (4).

⁷³ *Ustav Republike Poljske*. Art. 144.

⁷⁴ *Ustav Češke Republike*. Čl. 63 (4).

⁷⁵ *Ustav Republike Slovačke*. Čl. 101 (1).

⁷⁶ *Ustav Republike Slovačke*. Čl. 102.

moгу ograničavati u samovoljnim imenovanjima. I slovački predsednik ima pravo da u roku od 15 dana od prijema zakona na proglašavanje, isti vrati skupštini sa primedbama na njegove odredbe, kao i da raspusti skupštinu u ustavom propisanim slučajevima.

Predsednik Republike Hrvatske predstavlja i zastupa državu u zemlji i inostranstvu, brine se za redovno i usaglašeno delovanje, te za stabilnost državne vlasti, odgovara za odbranu nezavisnosti i teritorijalne celovitosti, raspisuje izbore za Hrvatski sabor i saziva ga na prvo zasjedanje, raspisuje referendum, imenuje mandataru za sastavljanje vlade, daje pomilovanja, dodeljuje odlikovanja i priznanja, te obavlja druge dužnosti određene ustavom. Zajedno sa vladom oblikuje i sprovodi spoljnu politiku, na predlog vlade i uz sapotpis premijera odlučuje o osnivanju diplomatskih misija i konzularnih ureda, te na predlog vlade i uz mišljenje nadležnog sorskog odbora donosi odluku o postavljanju i razrešenju šefova diplomatskih misija u inostranstvu (uz prethodni sapotpis premijera), prima akreditivna pisma stranih šefova diplomatskih misija.⁷⁷ Šef države je vrhovni komandant oružanih snaga, imenuje i razrešuje oficire, objavljuje rat i zaključuje mir, uz premapotpis predsednika vlade može da naredi upotrebu vojnih snaga iako nije proglašeno ratno stanje, za vreme rata te u slučaju neposredne ugroženosti nezavisnosti, jedinstvenosti i opstojnosti države donosi uredbe sa zakonskom snagom koje naknadno Sabor mora da potvrdi.⁷⁸

Slovenački predsednik ima uglavnom samo reprezentativne nadležnosti.⁷⁹ On predstavlja zemlju, glavni je komandant oružanih snaga, ukazom proglašava zakone, raspisuje izbore za Državni zbor,⁸⁰ imenuje i razrešava državne funkcionere, ambasadore i konzule, prima akreditivna pisma stranih diplomatskih predstavnika, izdaje isprave o ratifikaciji, daje pomilovanja, dodeljuje odlikovanja i titule.⁸¹ U slučaju vanrednog ili ratnog stanja, ako predstavnički dom parlamenta ne može zasjedati, onda na vladin predlog donosi uredbe sa zakonskom snagom, koje se radi potvrđivanja trebaju bez odlaganja podastreti skupštini čim se ova bude u stanju opet sastati. Šef slovenačke države je dužan na traženje parlamenta dati svoje mišljenje o pojedinim pitanjima.

Predsednik Crne Gore predstavlja državu u zemlji i inostranstvu, komanduje vojskom na osnovu odluka *Savjeta za odbranu i bezbjednost* čiji je predsednik, ukazom proglašava zakone, raspisuje izbore za skupštinu, predlaže skupštini mandataru za sastav vlade, kao i predsednika i sudije Ustavnog suda i zaštitnika ljudskih prava i sloboda, na predlog vlade i uz mišljenje skupštinskog odbora nadležnog za međunarodne odnose posta-

⁷⁷ *Ustav Republike Hrvatske*. Članak 96—99.

⁷⁸ *Ustav Republike Hrvatske*. Članak 100.

⁷⁹ Vidi opširnije Igor Kaučič: *Predsednik republike med ustavo in politično prakso*. In: *Podjetje in delo*, Ljubljana, št. 7/2006.

⁸⁰ Vidi *Zakon o volitvah v Državni zbor*. „Uradni list Republike Slovenije”, št. 44/92, 60/95, 67/97. — Odločba US.

⁸¹ *Ustav Republike Slovenije*. 107. člen.

vlja i opoziva ambasadore i šefove drugih diplomatskih predstavništava, prima akreditivna i opozivna pisma stranih diplomatskih predstavnika, dodeljuje odlikovanja i priznanja, daje pomilovanja, te vrši i druge poslove utvrđene ustavom ili zakonom.⁸² U njegovu nadležnost spada i proglašavanje zakona u roku od sedam dana računajući od dana njegovog usvajanja, odnosno u roku od tri dana ako je zakon usvojen po hitnom postupku. Može da vrati skupštini na ponovno odlučivanje zakon sa kojim se ne slaže, ali ako parlament ponovno izglasa zakon, onda je predsednik Crne Gore dužan da ga proglasi.⁸³

Makedonski predsednik je reprezentant svoje države, glavni zapovednik vojnih snaga, koji imenuje predsednika vlade, diplomatska i konzularna predstavništva i njihove rukovodioce, prima akreditivna pisma stranih diplomatskih predstavnika, dodeljuje odlikovanja, pomilovanja itd. Predlaže dvojicu sudija Ustavnog suda, te dvojicu sudija Republičkog veća sudija (koje predlaže imenovanje sudija), imenuje tri člana Saveta za bezbednost Republike Makedonije (*Советот за безбедност на Република Македонија*), kao i druge rukovodioce. Šef države nakon ustavnih promena iz 2001. godine (kojima su prethodili makedonsko-albanski sukobi) prilikom imenovanja treba da uzme u obzir da nacionalni sastav navedenog Saveta za nacionalnu bezbednost bude proporcionalan nacionalnom sastavu stanovništva Makedonije. Isti ovaj princip se primenjuje i prilikom drugih imenovanja, gde se posebna pažnja posvećuje proporcionalnoj zastupljenosti svih nacionalnih manjina, a naročito Albanaca (ustav koristi izraz „manjina koja je zastupljena sa više od 20% u ukupnom stanovništvu države”).⁸⁴ Makedonski predsednik ne može obavljati nikakvu drugu funkciju ili zvanje, te ne može vršiti nikakvu dužnost u političkoj partiji.

Predsednik Republike Bugarske „uteloavljuje jedinstvo nacije i predstavlja državu u međunarodnim odnosima”.⁸⁵ On je glavni komandant vojnih snaga, imenuje članove Glavnog štaba oružanih snaga i komandni kadar, predsedava Konzultativnim savetom za nacionalnu bezbednost, na predlog Ministarskog veća (vlade) proglašava opštu ili delimičnu mobilizaciju, proglašava ratno ili vanredno stanje u slučajevima kada Narodna skupština nije u mogućstvu da se sastane radi zasedanja, nadalje imenuje mandataru za sastav vlade, raspisuje parlamentarne i lokalne izbore, zaključuje međunarodne ugovore i sporazume, ukazom proglašava zakone, imenuje i razrešava rukovodioce bugarskih diplomatskih predstavništava i drugih državnih službi, dodeljuje odlikovanja, rešava o davanju državljanstva i drugim sličnim pitanjima.⁸⁶ Ovlašćen je da zajedno sa obrazloženjem svoje odluke vrati Narodnoj skupštini na ponovno razmatranje zakon sa kojim se ne slaže, ali ako parlament većinom glasova narodnih poslanika potvrdi zakon, onda ga je predsednik republike dužan ukazom

⁸² Ustav Crne Gore. *Službeni list Crne Gore*, br. 1/2007 (u nastavku: *Ustav Crne Gore*). Član 95.

⁸³ *Ustav Crne Gore*. Član 95.

⁸⁴ *Ustav Republike Makedonije*. Amandman XIII (1).

⁸⁵ *Ustav Republike Bugarske*. Чл. 92 (1).

⁸⁶ László Heka: *A szláv államok jogrendszeréi*. str. 180—181.

proglasiti u roku od sedam dana računajući od dana prijema.⁸⁷ Bugarski šef države u obavljanju svojih nadležnosti može izdavati uredbe sa zakonskom snagom, koje treba da sapotpíše ili premijer ili pak nadležni resorni ministar. Nije potrebno premapotpisati uredbu sa zakonskom snagom kojom državni poglavar imenuje ekspertnu vladu (do njenog imenovanja dolazi ako prethodno skupština nije mogla da izabere vladu), kojom daje pristanak za formiranje vlade, ili raspušta Narodnu skupštinu, odnosno vraća usvojeni zakon parlamentu na ponovno razmatranje, kao i kada raspisuje izbore i referendum, osniva organizaciju Predsedničkog ureda i imenuje njegov personal, te konačno kada proglašava zakon.⁸⁸ Šef države može deo svoje nadležnosti preneti na zamenika predsednika (*viceprezident*) koji mu inače pomaže u vršenju dužnosti. Ustav nabroja koji su to poslovi: imenovanje i razrešenje državnih službenika, rešavanje o davanju državljanstva i izbegličkog statusa, rešavanje pojedinačnih molbi i slični personalni poslovi.⁸⁹

Predsednik *Republike Srbije* predstavlja državu u zemlji i inostranstvu, komanduje vojskom i postavlja, unapređuje i razrešava oficire oružanih snaga, ukazom proglašava zakone, predlaže Narodnoj skupštini kandidata za predsednika vlade, predlaže parlamentu nosioce državnih funkcija, na osnovu predloga vlade postavlja i opoziva ambasadore, prima akreditivna i opozivna pisma stranih diplomatskih predstavnika, daje pomilovanja i odlikovanja itd.⁹⁰ Šef države je dužan da najkasnije u roku od 15 dana od dana izglasavanja zakona, odnosno najkasnije u roku od sedam dana ako je zakon donet po hitnom postupku, donese ukaz o proglašenju zakona ili da zakon, uz pismeno obrazloženje, vrati Narodnoj skupštini na ponovno odlučivanje. Ako skupština većinom od ukupnog broja poslanika ponovo izglasa vraćeni joj zakon, onda je predsednik Srbije dužan da proglasi takav zakon. Ako to ne učini u ustavom predviđenom roku, onda ukaz o proglašenju zakona donosi predsednik Narodne skupštine.⁹¹

Predsedništvo *Bosne i Hercegovine* kao kolektivno telo ima svoj poslovnik o radu koji predviđa adekvatan vremenski rok za najavu sednica Predsedništva. Odluke koje se tiču vitalnih interesa triju naroda Predsedništvo usvaja konsenzusom, ali ako se u tome ne uspe, onda je dovoljna većina od dva člana Predsedništva. „Preglasani” član Predsedništva koji se ne slaže sa odlukom, može u roku od tri dana od usvajanja ove odluke, istu proglasiti „destruktivnom” po vitalni interes entiteta iz kojeg je izabran.⁹² Takva odluka će biti odmah upućena Narodnoj skupštini Republi-

⁸⁷ Ustav Republike Bugarske. Чл. 101 (3).

⁸⁸ Ustav Republike Bugarske. Чл. 99 (7).

⁸⁹ Ustav Republike Bugarske. Чл. 104.

⁹⁰ Ustav Republike Srbije. Члан 112.

⁹¹ Ustav Republike Srbije. Члан 113.

⁹² Ustav BiH je izvorno pisan na engleskom jeziku te je zatim preveden na srpski, hrvatski i bosanski (bošnjački) jezik. Verovatno je to razlog što u ustavu postoje formulacije poput ove po nacionalni interes „destruktivne” odluke. Njome se želi reći da se radi o odlukama koje su štetne po interese nekog od konstitutivnih naroda.

ke Srpske, ukoliko je tu izjavu dao član sa te teritorije, bošnjačkim delegatima u Domu naroda Federacije, ukoliko je takvu izjavu dao hrvatski član; ili hrvatskim delegatima u istom telu, ukoliko je tu izjavu dao hrvatski član. Ako takav proglas bude potvrđen dvotrećinskom većinom glasova u roku od 10 dana po upućivanju, osporavana odluka Predsedništva neće imati učinka. Predsedništvo BiH ima reprezentativno-izvršni krug delatnosti i nadležno je za: vođenje spoljne politike, imenovanje ambasadora i drugih međunarodnih predstavnika BiH (od kojih najviše dve trećine mogu biti odabrani sa teritorije Federacije BiH, a jedna trećina iz Republike Srpske), predstavljanje države u međunarodnim i evropskim organizacijama i institucijama, vođenje pregovora za zaključenje međunarodnih ugovora Bosne i Hercegovine, otkazivanje i, uz saglasnost Parlamentarne skupštine, ratifikovanje takvih ugovora, izvršavanje odluka Parlamentarne skupštine, predlaganje godišnjeg budžeta Parlamentarnoj skupštini (uz preporuku Veća ministara), podnošenje izveštaja o rashodima Predsedništva Parlamentarnoj skupštini na njen zahtev, ali najmanje jedanput godišnje, nadalje koordinacija sa međunarodnim i nevladinim organizacijama u BiH, te vršenje drugih poslova koje na njega prenese Parlamentarna skupština, ili na koje pristanu entiteti. Predsedništvo BiH imenuje predsedavajućeg Veća ministara koji dužnost preuzima nakon odobrenja Predstavničkog doma. Predsedavajući pak imenuje ministra spoljnih poslova, ministra spoljne trgovine i druge ministre po potrebi, a koji dužnost takođe preuzimaju nakon odobrenja Predstavničkog doma. Svaki član kolektivnog šefa države, po službenoj dužnosti, vrši funkciju civilnog zapovednika oružanih snaga i ujedno je i član Stalnog komiteta za vojna pitanja.⁹³ Ovo telo izabiraju članovi Predsedništva da koordiniše aktivnosti oružanih snaga u Bosni i Hercegovini.⁹⁴

ZAMENJIVANJE I PRESTANAK FUNKCIJE PRESEDNIKA REPUBLIKE

Ustavi svih slovenskih država uređuju pitanje zamenjivanja šefa države u slučaju njegove sprečenosti ili prevremenog prestanka funkcije, a do izbora novog nosioca. U državama sa predsedničkim sistemom vlasti je ovo pitanje jednostavno rešeno, jer se zajedno sa predsednikom bira i potpredsednik. Među državama koje smo komparativno analizirali ovo rešenje je prihvatila Bugarska, iako postoje kritičari, koji ne vide osnovanost ovog rešenja budući da bugarski predsednik nema ni blizu takva ovlašćenja kao šef države u predsedničkom sistemu. Sve ostale slovenske

⁹³ Ustav određuje da nijedan entitet „neće prijetiti silom niti upotrebljavati silu protiv drugog entiteta i ni pod kakvim okolnostima oružane snage jednog entiteta ne smeju ući niti boraviti na teritoriji drugog entiteta bez saglasnosti njegove vlade i Predsedništva BiH. Sve oružane snage u Bosni i Hercegovini će funkcionisati u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom BiH.” Ustav BiH. Član V. 2, 3, 4, 5.

⁹⁴ Ustav BiH. Član V 5. (b) *Stalni komitet*.

zemlje su prihvatile model opunomoćivanja jedne osobe koja u slučaju nastupanja ustavom propisanih okolnosti obavlja pojedine poslove iz nadležnosti predsjednika republike. Pojedine zemlje ograničavaju krug tih poslova, što ukazuje na činjenicu da se zamenjivanje ne odnosi na pravni status šefa države, nego na obavljanje poslova iz njegove nadležnosti. Naime, do njega dolazi u tačno određenim situacijama (kada je predsjednik republike sprečen da obavlja svoju dužnost), a krug poslova koje može da obavlja je više ili manje ograničen.⁹⁵ Poljski, ukrajinski i ruski ustav propisuju da zamenik nema pravo raspustiti skupštinu, uložiti suspenzivni veto, odnosno predložiti promenu ustava, sve sa ciljem da predsjednik parlamenta ili premijer ne dobiju prevelika ovlašćenja u odnosu na zakonodavno-predstavničko telo.⁹⁶

U najvećem broju država (Ukrajina, Poljska, Češka, Slovenija, Hrvatska,⁹⁷ Makedonija, Srbija, Crna Gora) tu ulogu preuzima predsjednik parlamenta,⁹⁸ s time da u dvodomnim skupštinama (Češka, Poljska, Slovenija) ovo pravo pripada predsjedniku donjeg (predstavničkog) doma.⁹⁹ Poljski ustav propisuje nadalje i to da u slučaju sprečenosti predsjednika Sejma, šefa države zamenjuje predsjednik Senata (gornjeg doma parlamen-

⁹⁵ Dr. Lóránt Csink, *ibid.*, str. 88.

⁹⁶ Vladan Kutlešić, *i. m.*, pp. 92—93.

⁹⁷ Tako na primer član 96. Ustava Republike Hrvatske određuje: „U slučaju kraće spriječenosti uslijed odsutnosti, bolesti ili korištenja godišnjeg odmora, Predsjednik Republike može povjeriti predsjedniku Hrvatskoga sabora da ga zamjenjuje. O povratku na dužnost odlučuje Predsjednik Republike.

U slučaju duže spriječenosti uslijed bolesti ili nesposobnosti, a posebno ako Predsjednik Republike nije u stanju odlučiti o povjeravanju dužnosti privremenom zamjeniku, predsjednik Hrvatskoga sabora preuzima dužnost privremenog predsjednika Republike na temelju odluke Ustavnog suda. Ustavni sud o tome odlučuje na prijedlog Vlade.

U slučaju smrti, ostavke koja se podnosi predsjedniku Ustavnog suda Republike Hrvatske i o kojoj se obavještava predsjednik Hrvatskoga sabora, ili kada Ustavni sud utvrdi razloge za prestanak mandata Predsjednika Republike, dužnost privremenog predsjednika Republike po sili Ustava preuzima predsjednik Hrvatskoga sabora.

Kada predsjednik Hrvatskoga sabora kao privremeni predsjednik Republike donosi akt o proglašenju zakona, akt supotpisuje predsjednik Vlade Republike Hrvatske.

Izbori za novog Predsjednika Republike moraju se održati u roku od 60 dana od dana preuzimanja dužnosti privremenog predsjednika Republike sukladno stavku 3. ovoga članka.”

⁹⁸ Crnogorski Ustav u članu 99. određuje: „U slučaju prestanka mandata predsjednika Crne Gore, do izbora novog predsjednika, kao i u slučaju privremene spriječenosti predsjednika da obavlja funkciju, tu funkciju obavlja predsjednik Skupštine.” Slično rešenje nalazimo i u Ustavu Republike Srbije koji određuje i maksimalni rok zamenjivanja koji iznosi tri meseca. Srpski Ustav u članu 120. propisuje: „Kada je predsjednik Republike sprečen da obavlja dužnost ili mu mandat prestane pre isteka vremena na koje je biran, zamenjuje ga predsjednik Narodne skupštine. Predsjednik Narodne skupštine može da zamenjuje predsjednika Republike najduže tri meseca. Izbore za predsjednika Republike predsjednik Narodne skupštine je obavezan da raspíše tako da se održe najkasnije tri meseca od nastanka sprečenosti predsjednika Republike odnosno prestanka mandata na koji je biran.”

⁹⁹ Ustav Republike Poljske. Art. 131. određuje da šefa države u slučaju njegove sprečenosti (o tome predsjednik prethodno treba da obavesti parlament, ili ako Ustavni sud utvrdi da predsjednik republike nije sposoban da obavlja funkciju), odnosno ako nastupe zakonom propisane okolnosti kojima prestaje njegov mandat, zamenjuje predsjednik Sejma (donjeg doma parlamenta).

ta), ali ne propisuje nikakva ograničenja u obavljanju predsedničkih nadležnosti. Već smo pomenuli da u Bugarskoj ustav propisuje da tu ulogu preuzima potpredsednik, a u Bosni i Hercegovini u slučaju sprečenosti (ili opoziva) člana tročlanog Predsedništva na njegovo mesto stupa zamenski član. U Ruskoj Federaciji ovo pravo pripada predsedniku vlade, a u Slovačkoj alternativno predsedniku vlade i vladi.

Funkcija predsednika republike može prestati na različite načine, odnosno nastupanjem ustavom propisanih okolnosti. Ove potponje možemo da kategorizujemo u

- a) subjektivne (smrt, gubitak poslovne sposobnosti),
- b) objektivne (protekom vremena na koje je biran — istekom mandata),
- c) vezane za volju vršioca (ostavka),
- d) vezane uz volju drugog subjekta (utvrđivanje odgovornosti),
- e) zbog političke odgovornosti.

U nastavku navodimo rešenja koja primenjuju komparirani pravni sistemi u slučajevima prevremenog prestanka funkcije šefa države. Zbog opsega ovoga rada izostavljamo prikaz rešenja vezana uz imunitet i pravnu odgovornost predsednika analiziranih slovenskih država.

U svim pomenutim državama se državni poglavar razrešava u slučaju utvrđivanja njegove odgovornosti. To se može desiti u slučaju da povredi ustav ili zakon (Bugarska, Hrvatska, Poljska, Slovenija), zbog veleizdaje (Bugarska, Češka, Rusija i Slovenija), ili kao posledica teškog krivičnog dela (Rusija, Ukrajina, Belorusija). Ovaj potonji slučaj je dosta redak u parlamentarnoj praksi. Slovački pravni sistem ne spominje nijedan poseban razlog, što praktično znači da to može biti svaki razlog, a sem toga je uveden i institut *impeachment* o kojem će još biti reči.

U svim analiziranim ustavima postupak utvrđivanja odgovornosti predsednika započinje u parlamentu, pri čemu se za odluku o pokretanju postupka uglavnom traži dvotrećinska većina poslanika (Belorusija, Bugarska, Hrvatska, Poljska, Rusija, Slovenija),¹⁰⁰ koja većina je u Slovačkoj tropetinska, a u Ukrajini tročetvrtinska. Iz činjenice da se u većini pravnih sistema predlog za pozivanje predsednika na odgovornost pokreće u skupštini, ne treba izvlačiti zaključak da samim time parlament ima jedan vid kontrole nad državnim poglavarom, budući da konačnu sankciju ipak izriče neki drugi organ. U većini zemalja (Bugarska, Crna Gora, Češka, Hrvatska, Slovenija) kršenje ustava od strane predsednika republike utvrđuje Ustavni sud. U Sloveniji je za ovakvu odluku Ustavnog suda potrebna dvotrećinska većina sudija, a u Ruskoj Federaciji, Ukrajini i Belorusiji u postupku utvrđivanja odgovornosti učestvuju i Vrhovni i Ustavni sud. U Poljskoj odluku donosi Državni tribunal, poseban sudski organ formiran za odlučivanje o krivicama najviših državnih funkcionera.¹⁰¹ U vezi sa navednim u pravnoj teoriji se postavlja pitanje da li su ustavni su-

¹⁰⁰ U Ruskoj Federaciji ovu odluku donosi gornji dom parlamenta (Savet federacije).

¹⁰¹ László Heka: *A szláv államok jogrendszerai*, str. 184.

dovi sposobni da rešavaju o razlozima za razrešenje, ako se oni odnose na krivično delo, budući da o istima meritorno može da odlučuje samo sud. Zato je opravdano uključivanje Vrhovnog suda u ovaj postupak u pravnim sistemima Ruske Federacije, Ukrajine i Belorusije.

Mandat *predsednika Ruske Federacije* prestaje pre vremena u slučajevima ostavke, kada zbog zdravstvenih problema trajno nije u mogućstvu obavljati poslove iz svoje nadležnosti, ili kada ga razreše dužnosti.¹⁰² Razrešiti ga može Savet federacije na predlog jedne trećine poslanika Državne dume u slučajevima veleizdaje ili drugog teškog krivičnog dela. Ovu optužbu treba da potvrdi Vrhovni sud, a Ustavni sud svojom klauzulom treba posvedočiti da je prilikom postupka optuživanja poštovana procedura. Odluku Dume i Saveta federacije o razrešenju predsednika treba pojedinačno da potvrde oba veća dvotrećinskom većinom ukupnog broja glasova. Rešenje o razrešenju predsednika države je Savet federacije dužan da donese u roku od tri meseca računajući od dana kada je Duma pred njega podnela optužbu protiv predsednika.¹⁰³ Kada nastupi okolnost usled koje predsednik ne može da obavlja poverene mu poslove, tada se u roku od tri meseca trebaju održati izbori za šefa države. Kroz to vreme funkciju državnog poglavara vrši premijer, ali on ne može raspustiti Državnu dumu, raspisati referendum, odnosno inicirati promene saveznog ustava.¹⁰⁴

Ukrajinskom predsedniku mandat prestaje pre vremena ako podnese ostavku, ako je zbog bolesti trajno nesposoban obavljati poslove iz svoje nadležnosti, kada ga razreše dužnosti ili ako umre.¹⁰⁵ Pravno dejstvo ostavke nastupa onog momenta kada na sednici skupštine lično obelodani svoj zahtev za napuštanjem dužnosti, dok trajnu nesposobnost zbog bolesti ustanovljuje parlament svojom odlukom koja se donosi nakon dobivanja stručne medicinske ekspertize, uz pristanak Vrhovnog suda.¹⁰⁶ Parlament nakon provedene istrage može razrešiti šefa države ako ustanovi da je on počinio veleizdaju ili drugo teško krivično delo. Odluka je usvojena ako za nju glasa tričetvrtine poslanika, ako je parlament pre toga dobio saglasnost Ustavnog i Vrhovnog suda.¹⁰⁷ Ukoliko je predsednik razrešen dužnosti, poslove iz njegove nadležnosti privremeno preuzima predsednik parlamenta (pre ustavnih promena je to pravo pripadalo premijeru), ali ga ustav ograničava u obavljanju dužnosti, jer propisuje za koje nadležnosti nije ovlašćen.¹⁰⁸

¹⁰² Ustav Ruske Federacije. Стаття 92 (2).

¹⁰³ Ustav Ruske Federacije. Стаття 93.

¹⁰⁴ Ustav Ruske Federacije. Стаття 92.

¹⁰⁵ Ustav Ukrajine. Стаття 108.

¹⁰⁶ Ustav Ukrajine. Стаття 110.

¹⁰⁷ Ustavni sud proverava da li je tokom istrage poštovan ustavni red, a Vrhovni sud utvrđuje da li radnje za čije počinjenje se tereti šef države, sadržavaju elemente veleizdaje ili drugog krivičnog dela. O ovom pitanju vidi stav Ustavnog suda — Офіційне тлумачення частини першої статті 111 див. в Рішенні Конституційного Суду Н 19-рп/2003 (в019п710-03) від 10. 12. 2003).

¹⁰⁸ Ustav Ukrajine. Стаття 112.

Predsedniku Belorusije mandat takođe prestaje ostavkom (istu je Savet Republike dužan usvojiti), kao i razrešavanjem od dužnosti.¹⁰⁹ Ako se razrešava zbog trajne bolesti usled koje je nesposoban obavljati funkciju, onda o tome odluku donose oba doma parlamenta 2/3-skom većinom u oba doma zasebno, a nakon što se o tome izjasnila ad hoc komisija. U slučaju da se razrešavanje vrši zbog veleizdaje ili drugog krivičnog dela onda predstavnički dom prostom većinom glasova prihvata inicijativu za pokretanje postupka, a samu proceduru sprovodi Savet Republike. Konačnu odluku donose oba doma sa po 2/3-skom većinom glasova poslanika. Postupak razrešavanja ne može da se pokrene istovremeno sa pokretanjem postupka za raspuštanje skupštine. Ako se inicijativa za razrešavanje predsednika pokreće zbog izvršenog krivičnog dela, onda Vrhovni sud odlučuje o osnovanosti njegove krivičnopravne odgovornosti. U slučaju prevremenog prestanka funkcije šefa države zamenjuje premijer do onog momenta dok novi predsednik ne položi zakletvu.¹¹⁰

Ostavka, smrt, ili trajna nesposobnost za obavljanje dužnosti (koju je svojom odlukom ustanovio parlament) razlozi su zbog kojih privremeno prestaje mandat *predsednika Republike Poljske*.¹¹¹ Mandat prestaje i ako sud poništi predsednikov izbor ili ako ga Državni tribunal razreši funkcije.¹¹² O nesposobnosti (privremenoj ili trajnoj) je šef države dužan da obavesti predsednika Sejma koji preuzima njegova ovlašćenja. U slučaju da državni poglavar nije u stanju o tome obavestiti predsednika predstavničkog doma, tada na molbu predsednika Sejma odluku o sprečenosti predsednika Poljske da obavlja svoju funkciju donosi Ustavni sud. U ovom potonjem slučaju Ustavni sud poverava predsedniku Sejma da privremeno obavlja funkcije iz nadležnosti predsednika republike. O odgovornosti šefa države za povredu ustava ili zakona, ili zbog počinjenja krivičnog dela odlučuje Državni tribunal. Ako poljski parlament na inicijativu najmanje 140 svojih članova usvoji 2/3-skom većinom odluku o odgovornosti predsednika države, onda ovaj ne može da obavlja svoja ovlašćenja od dana predaje tužbenog zahteva Državnom tribunalu, nego od tog momenta predsednička ovlašćenja preuzima predsednik Sejma.¹¹³

Češki predsednik sem ostavke koja se treba podneti predsedniku donjeg doma u pisanoj formi, gubi funkciju pre isteka vremena na koje je izabran, ako ne položi zakletvu. Prestaje mu funkcija i onda ako se ustanovi njegova nesposobnost za obavljanje dužnosti ili ako bude razrešen. Ako „zbog ozbiljnih razloga” nije sposoban obavljati dužnosti, o tome oba doma parlamenta treba da donesu odluku. Isto tako Senat može da pokrene pred Ustavnim sudom postupak za njegovo razrešenje zbog veleizdaje, te u slučaju da se ista ustanovi, onda predsednik gubi ne samo

¹⁰⁹ *Ustav Belorusije*. Артыкул 87.

¹¹⁰ *Ustav Belorusije*. Артыкул 89.

¹¹¹ Ovu odluku skupština može da donese samo onda ako je na sednici prisutna kvalifikovana većina (2/3) članova (poslanika i senatora), te za odluku glasa većina prisutnih.

¹¹² *Ustav Republike Poljske*. Art. 131 (2).

¹¹³ *Ustav Republike Poljske*. Art. 145 (1).

mandat, nego i mogućnost ponovnog kandidovanja na novim izborima.¹¹⁴ Većinu predsjedničkih ovlaštenja pri nastupanju ovakvih slučajeva preuzima predsjednik vlade. Predsjednik donjeg doma je za vreme dok premijer obavlja predsjedničke nadležnosti, ovlašćen obavljati one poslove šefa države koji se odnose na imenovanje i razrešenje premijera i članova vlade, na sazivanje sednica donjeg doma skupštine i njezino raspuštanje, te na imenovanje sudija, predsjednika i zamenika predsjednika Ustavnog suda.¹¹⁵ Ako je paralelno sa nastupanjem sprečenosti šefa države da obavlja svoje poslove, raspušten i predstavnički dom, onda ovaj krug predsjednikovih ovlaštenja prelazi u ruke predsjednika Senata.

Slovačkom predsjedniku takođe mandat prestaje pre vremena ako predsjedniku Ustavnog suda podnese pisanu ostavku te o istoj obavesti predsjednika parlamenta. U tom mu slučaju mandat prestaje onoga dana, kada je predsjednik Ustavnog suda od njega preuzeo izjavu o podnošenju ostavke.¹¹⁶ Prestaje mu mandat i ako duže od šest meseci nije u stanju da obavlja poslove iz svoje nadležnosti. Tada Ustavni sud utvrđuje da je predsjednička stolica ispražnjena od dana saopštavanja ove odluke. Posebnost je slovačkog modela predsjednikove odgovornosti taj što postupak opoziva pokreće tripetina poslanika, a zatim za predsjednika skupštine u roku od 30 dana raspisuje referendum na kojem birači neposrednim izjašnjavanjem apsolutnom većinom glasova donose odluku o opozivu šefa države. Ustav propisuje da ako birači na referendumu ne opozovu slovačkog predsjednika, tada njemu počinje teći novi predsjednički mandat, a ovlašćen je raspustiti skupštinu i u roku od sedam dana raspisati nove izbore.¹¹⁷ Iz činjenice da slovačkog predsjednika državljani mogu opozvati uz poštivanje stroge procedure dolazimo do zaključka da njega ne tereti samo pravna, nego i politička odgovornost. Slovački ustav je uveo institut impeachmenta koji je vezan uz optužbu za namernu povredu ustava ili veleizdaju. Postupak impeachmenta pokreće parlament dvotrećinskom većinom glasova, a konačnu odluku donosi Ustavni sud. Ako on odluči da se predsjednik opozove, onda šef države gubi ne samo mandat, nego i mogućnost da se kandiduje na novim izborima.¹¹⁸ Za vreme dok je predsjednik sprečen da obavlja svoju funkciju, zamenjuju ga sa jedne strane vlada (nema ovlašćenje da raspusti skupštinu, imenuje i razrešava članove vlade), a sa druge strane premijer. Predsjednik parlamenta preuzima krug ovlaštenja koja se odnose na proglašavanje zakona te imenovanja i razrešenja članova vlade, rukovodilaca centralnih organa vlasti i viših državnih dužnosnika.

Predsjednik Republike Hrvatske u slučaju kraće sprečenosti prenosi svoja ovlaštenja na predsjednika sabora, a njegovu trajnu nesposobnost da

¹¹⁴ Ustav Češke Republike. Čl. 65 (2).

¹¹⁵ Ne može, međutim raspisati izbore za Predstavnički dom i za Senat, te ne može imenovati ili unapređivati generale.

¹¹⁶ Ustav Republike Slovačke. Čl. 103 (6), (7).

¹¹⁷ Ustav Republike Slovačke. Čl. 106 (1).

¹¹⁸ Ustav Republike Slovačke. Čl. 107.

obavlja funkciju utvrđuje Ustavni sud te poverava obavljanje ovih dužnosti predsedniku Sabora. On istu dužnost preuzima i u slučaju smrti ili ostavke hrvatskog predsednika uručene predsedniku Ustavnog suda (o čemu treba da se obavesti predsednik parlamenta), ili ako Ustavni sud utvrdi da postoje razlozi da ga se razreši funkcije šefa države. U tom slučaju se u roku od najviše 60 dana trebaju održati novi izbori. Mandat predsednika republike prestaje i ako je prekršio ustav. Postupak za utvrđivanje odgovornosti šefa države pokreće Sabor dvotrećinskom većinom svih poslanika, a o njegovoj odgovornosti u roku od 30 dana od dana zaprimanja predloga odlučuje Ustavni sud dvotrećinskom većinom svih sudija. Ako Ustavni sud utvrdi njegovu odgovornost, tada državnom poglavaru prestaje dužnost po sili ustava.¹¹⁹

Slovenačkom predsedniku pre isteka vremena na koje je izabran prestaje mandat ako je trajno nesposoban da obavlja svoju državničku funkciju, kao i u slučaju smrti, te ostavke. Do izbora novog predsednika njegova ovlašćenja privremeno preuzima predsednik Državnog zbora (donjeg doma parlamenta), a u roku od 15 dana treba da se raspišu predsednički izbori.¹²⁰ Predsednik Slovenije može da se pozove na odgovornost, ako tokom obavljanja funkcije povredi ustav ili zakone. Pokretanje postupka za utvrđivanje odgovornosti pred Ustavnim sudom spada u nadležnost Državnog zbora i u tom slučaju šef države ne može da obavlja svoju funkciju do okončanja postupka. Već smo napomenuli da Ustavni sud odluku o odgovornosti predsednika treba da donese dvotrećinskom većinom glasova sudija.¹²¹

Mandat *predsednika Crne Gore* sem istekom vremena na koje je biran, prestaje i ostavkom, ako je trajno sprečen da vrši dužnost, te razrešenjem. Predsednik odgovara za povredu ustava, a postupak za utvrđivanje njegove odgovornosti pokreće Skupština na predlog najmanje 25 poslanika. Predlog za pokretanje ovog postupka pred Ustavnim sudom Skupština dostavlja predsedniku Crne Gore na izjašnjenje. Konačnu odluku o postojanju ili nepostojanju povrede ustava donosi Ustavni sud i bez odlaganja je objavljuje i dostavlja Skupštini i predsedniku republike. Ako Ustavni sud utvrdi ovakav vid odgovornosti, onda parlament svojom odlukom može da razreši šefa države.¹²² Za vreme dok se ne izabere novi predsednik Crne Gore, sve poslove iz njegove nadležnosti obavlja predsednik Skupštine.

Predsedniku Srbije mandat pre isteka roka na koji je izabran prestaje ostavkom (podnosi je predsedniku Narodne skupštine, te o tome obaveštava javnost) ili razrešenjem.¹²³ Ako podnese ostavku, onda mu mandat prestaje danom podnošenja ostavke. Postupak za razrešavanje šefa države zbog povrede ustava, pokreće se na predlog najmanje jedne trećine narod-

¹¹⁹ Ustav Republike Hrvatske. Članak 104.

¹²⁰ Ustav Belorusije Szlovénia alkotmánya. 106. člen.

¹²¹ Ustav Belorusije Szlovénia alkotmánya. 109. člen.

¹²² Ustav Crne Gore. Član 98.

¹²³ Ustav Republike Srbije. Član 116 (4).

nih poslanika, odlukom Narodne skupštine, glasovima najmanje dve trećine narodnih poslanika. Ustavni sud je dužan da po pokrenutom postupku za razrešenje, najkasnije u roku od 45 dana, odluči o postojanju povrede ustava.¹²⁴ Predsednik Narodne skupštine može da zamenjuje predsednika republike najduže tri meseca, za koje vreme treba da se raspišu i održe predsednički izbori.

Makedonskom predsedniku pre vremena prestaje mandat u slučajevima smrti, ostavke, trajne nesposobnosti da obavlja funkciju, te ako ga se opozove zbog povrede ustava ili zakona. Postupak za utvrđivanje njegove odgovornosti pokreće Saborie dvotrećinskom većinom glasova poslanika, a odluku o tome da li je šef države povredio ustav donosi Ustavni sud dvotrećinskom većinom glasova svih sudija.¹²⁵ Ako je Ustavni sud utvrdio da je predsednik republike povredio ustav i zakone, onda državnom poglavaru mandat prestaje po sili ustava.¹²⁶ Do izbora novog predsednika zamenjuje ga predsednik Saboria koji može da učestvuje u radu parlamenta, ali nema pravo glasa.¹²⁷

Ostavka podnesena Ustavnom sudu, nesposobnost za obavljanje funkcije zbog ozbiljne bolesti, smrt, te ozbiljna povreda ustava (veleizdaja) su razlozi da *predsedniku Bugarske i njegovom zameniku (potpredsedniku)* prestane mandat pre isteka roka na koji je izabran.¹²⁸ Nesposobnost predsednika da obavlja funkciju kao i povredu ustava utvrđuje Ustavni sud svojom odlukom. Ako je predsednik sprečen u vršenju funkcije, onda njegovu ulogu preuzima potpredsednik do završetka predsedničkog mandata. Međutim, ako zamenik predsednika nije u mogućstvu da vrši zamenu, onda do izbora novog predsednika i potpredsednika (najkasnije u roku od dva meseca) ingerencije šefa države obavlja predsednik Narodne skupštine.¹²⁹

Pravna regulativa Bosne i Hercegovine se i u ovom primeru razlikuje od ostalih evropskih zemalja. Ako neki od članova kolektivnog Predsedništva BiH zbog nekog razloga nije u stanju privremeno ili trajno da obavlja svoju funkciju, onda na osnovu odredaba posebnog zakona, njegovo mesto preuzima zamenski član.¹³⁰ Ukoliko član Predsedništva u toku jedne godine izostane sa jedne trećine sednica Predsedništva, tada se ima smatrati da je podneo ostavku.¹³¹ U tom slučaju se mandat zamenskog člana Predsedništva okončava onoga dana kada bi istekao mandat izabranog člana Predsedništva. Ustavni sud BiH (sem njega postoje i entitetski

¹²⁴ Ustav Republike Srbije. Član 118.

¹²⁵ Heka László: *A szláv államok jogrendszerai*, str. 186—187.

¹²⁶ Ustav Republike Makedonije. Член 87.

¹²⁷ Ustav Republike Makedonije. Член 82.

¹²⁸ Ustav Republike Bugarske. Чл. 103.

¹²⁹ Ustav Republike Bugarske. Чл. 97.

¹³⁰ Vidi *Zakon o popunjavanju upražnjenoga mesta člana Predsjedništva BiH tijekom trajanja mandata*. „Službeni glasnik BiH”, br. 21/00.

¹³¹ Heka László: *A délszláv államok jogrendszerének kihívásai*. VIII. Fejezet. In: Badó Attila — Bencze Mátyás, ured.: *Betekintés a jogrendszerek világába*. Studio Batiq Szeged, 2007, str. 158—179.

ustavni sudovi) utvrđuje privremenu ili trajnu nesposobnost člana kolektivnog šefa države da obavlja svoju dužnost.¹³²

Provedenom komparativnom analizom ustanovili smo mnoge sličnosti u načinu izbora, krugu nadležnosti, mogućnostima zamenjivanja i opoziva predsednika republike u pravnim sistemima posmatranih država. Postoje pojedinačna odstupanja, kao što su institut potpredsednika u Bugarskoj, kolektivno Predsedništvo u BiH, ili institut impeachmenta, te mogućnost opoziva šefa države i zbog političke odgovornosti u Slovačkoj. Možemo primetiti da se u najvećem broju evropskih država izabrani predsednik republike pre isteka mandata teško smenjuje (ne računajući eventualnu pravnu odgovornost). Slovački model je jedinstven u kontinentalnoj ustavnoj praksi po tome što predsednika može da pozove na odgovornost sem veleizdaje i povrede ustava i u slučaju političke odgovornosti. Međutim, ako građani na referendumu ne smene šefa države, tada on dobija novi mandat i ima pravo raspustiti skupštinu. Ova rešenja u slovačkom Ustavu mnogi teoretičari smatraju izuzetno zanimljivim, dok ga neki komparatisti smatraju kontroverznim, posebno u vezi sa razgraničavanjem između pravne i političke odgovornosti, jer o opozivu odlučuju parlament i građani na referendumu, a o impeachmentu Ustavni sud.

¹³² *Ustav Bosne i Hercegovine*. Član 8, 7.